

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ГОД. XXVII

ЈАНУАР 1906

БРОЈ 1

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА СРБИЈЕ ПЕТРА I

ВЕЛИКИ ДУХОВНИ СУД

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 1 јануара 1906. године, на предлог господина Председника Министарског Савета, Министра просвете и црквених послова, а на основу чл. 82. закона о црквеним властима, постављени су:

У Великом Духовном Суду

а) за редовне чланове:

Г.г. Никола Вожић,	протопрезвитер окр. београдског;
Михаило Недић,	" " пиротског;
Сретен Михаиловић,	" " чачанског;
Јован Станојевић,	" " крајинског; и
Архимандрит Лукијан,	старшина манастира Петковице.

б) за почасне чланове:

Г.г. Марко Петровић,	протопрезвитер града Београда;
Димитрије Павловић,	" " окр. врањског;
Анта Ђилосављевић,	" " тимочког;
Милован Адамовић,	" " подринског; и
Архимандрит Серафим,	старшина манастира Жиче.

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 15 јануара 1906. године, на предлог господина Председника Министарског Савета, Министра просвете и црквених послова постављен је:

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК, I. књ., 1. св., 1905.

1

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

у Министарству просвете и црквених послова: за писара прве класе г. *Душан Мијовић*, писар прве класе јагодинског првост. суда.

УНИВЕРЗИТЕТ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 15 јануара 1906 године, на предлог господина Председника Министарског Савета, Министра просвете и црквених послова, постављени су:

у Универзитету: за *ванредне професоре* Техничког Факултета: за Енциклопедију Машина, Грађевинске Машине и машине алат-љике г. *Аћим Стевовић*, машински инжењер железничке дирекције; за Механику и Графичку Статику г. *Кирило Савић*, инжењер у Русији; и за *сталног доцента* Техничког Факултета: за Нацртну Геометрију и Перспективу г. *Петар Бајаловић*, подархитекта Минист. Грађевина.

БОГОСЛОВИЈА СВ. САВЕ

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 15. јануара 1906. године, на предлог господина Председника Министарског Савета, Министра просвете и црквених послова, постављен је:

у Богословији Св. Саве: за економа III класе г. *Јован Драшковић*, вршилац дужности економа у истој школи.

РАСПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Школским одборима, Управитељима учитељских школа

У чл. 24. зак. о народ. школама прописано је да се казне ђачки родитељи, који своју децу не шаљу уредно у школу. Ну истим чланом није наређено да ће се родитељи, пре него се хоће да казне, саслушати како то прописује чл. 11. устава, на с тога се дешавало да се родитељи кажњавају и несаслушани.

Да се у овом погледу не би грешило а да би се стало на пут изигравању шк. закона од стране неувиђавних родитеља, који не желе да шаљу уредно децу у школу, наређујем:

1. учитељ односно шк. управитељ најмање два пута недељно доставља председнику школ. одбора списак ђака који не долазе у школу и тражи да родитељи даду *разлоге* зашто су им деца изостала од школе. У исто време тражи да се родитељима нареди да децу одмах упуте у школу. Родитељи су дужни одмах следовати позиву и доћи у школу да се изјасне пред учитељем односно управитељем зашто им деца нису долазила у школу. Ако је то било из важних узрока, управитељ цени разлоге па, ако налази да су умесни, оправдаће изостанке, а ако нису

захтева да дотичне родитеље казни школ. одбор према закону и казну одмах наплати.

2. Деси ли се да неки родитељ неће да дође одмах на позив а без довољног узрока управитељ ће га у име школ. одбора доставити месној политичкој општинској власти, која ће га на основи чл. 94. т. 4. под б. закона о општинама казнити у смислу т. 1. § 327. крив. закона, где се за овакве случајеве предвиђа казна до 15 дана затвора.

У сваком поновљеном случају поступиће се тачно и брзо како је напред истакнуто.

3. Ако органи општинских или државних власти не хтедну да се на време, тачно и брзо, одазивају, школски управитељи достављаће сваку па и најмању неуредност и немарљивост у овом погледу председницима окр. школ. одбора, који ће се старати да кривци буду најстроже кажњени за свој несавестан рад према школи.

4. На случај да не буде успеха од ових жалби школ. управитељи жалиће се мени, па ћу ја учинити што треба да се школи брзо помогне.

ПБр. 20534

1. децембра 1906 год.
у Београду.

Председник Министарског Савета
Министар
просвете и црквених послова,
Љуб. Стојановић с. р.

Управитељима учитељских школа

Уверио сам се да понеки свршени ђаци учитељске школе, који су били државни питомци, не подносе молбу за учитељско место, па зато и не буду постављени за учитеље. На тај начин такви учитељски кандидати, на првом кораку кад треба да ступе у јаван живот, неће да испуне обавезе, које су дали држави, кад су постали државни питомци, а то је, очевидно, штетно по државу.

Да би се сачували државни интереси од лица, која на овај начин хоће да их штете, наређујем:

1. да сведоџбе о учитељском испиту не дајете дажавним питомцима, већ да их пошљете непосредно министарству;

2, у акту, којим ће се ове сведоџбе достављати, означаћете: преко које државне власти и у ком месту треба да се државни питомци извести да су постављени за учитеље, да би могли бити упућени на дужност;

3. државним питомцима нећете од сад издавати сведоџбе о учитељском испиту ни у препису све док не поднесу уверење да су своју обавезу као учитељи испунили.

Препоручујем Вам да се најтачније управљате по овој мојој наредби.

ПБр. 122.

4. јануара 1905. год.
Београд.

Председник Министарског Савета
Министар
просвете и црквених послова,
Љуб. Стојановић с. р.

ПРАВИЛА

ЗА

ПИТОМЦЕ ФОНДА МИЛАНА МАРИЋА, ПРАВНИКА

Чл. 1.

Г-ђа Ангелина Марићка, удова пок. Манојла Марића, из Београда, која је умрла 14. фебруара 1901. године, за успомену на свога сина Милана, основала је за живота фонд под именом: »Фонд Милана Марића, правника«, из кога ће се издржавати по један питомац за правне науке у Паризу и по један питомац за изучавање финансијских наука.

Чл. 2.

Избор питомаца овога фонда врши професорски савет Правног Факултета путем стечаја, који објављује Министарство просвете преко »Српских Новина«.

Стечај се мора објавити три пута са размацима између сваког огласа по три дана.

Рок за пријаву кандидата је месец дана по објављеном стечају рачунајући од првог огласа.

Чл. 3.

За питомце овога фонда могу бити изабрани само они Срби, који су свршили Правни Факултет (Велике Школе или Универзитета) у Београду и положили дипломски испит, а који су по уверењу факултета међу својим друговима најодличнији у науци и владању.

При избору питомаца водиће се рачуна о имовном стању и здрављу кандидата.

Чл. 4.

Количину издржавања сваком питомцу овога фонда одређује Министар просвете и црквених послова.

Сем издржавања сваки питомац има право на путни трошак за одлазак први пут у своје место учења и за повратак отуда по свршеној студији.

Школарина и испитне таксе, према уредбама дотичних школа, исплаћују се такође из фонда свакоме питомцу.

Чл. 5.

Питомац за правне науке биће дужан да најдаље за три године сврши лисанс у Паризу.

Питомац за финансијске науке дужан је завршити своје студије у месту, које му Министар просвете буде одредио, за две или три године према томе колико одлуком Министра просвете приликом шилања кандидата на страну буде означено.

Дуже бављење, преко одређеног рока, неће се ни једном питомцу ни у ком случају допустити.

Чл. 6.

Сваки изабрани питомац обвезан је да за све време свога бављења на страни уписује и слуша предавања само из оних наука за које је изабран и послат.

Исто тако дужан је да за одређено време положи све испите по прописима дотичног факултета, у који је уписан.

Чл. 7.

У почетку сваког школског течаја дужан је сваки питомац овога фонда подносити Министарству просвете кратак извештај, оверен школском влашћу, које је предмете и код којих наставника уписао.

На крају сваке школске године дужан је подносити Министарству уверење о положеним испитима.

Чл. 8.

За време школског одмора ни један питомац нема право на путни трошак, за долазак својој кући, из овога фонда.

Чл. 9.

Који се питомац ма у чему огреши о своју дужност биће први пут укорењен, а ако се и после тога покаже неисправан, Министар просвете ће, по споразуму са професорским саветом Правног Факултета, лишити га даље помоћи из овога фонда и предузети потребне мере, за накнаду оне суме, која је дотле на његово школовање из овога фонда утрошена.

Чл. 10.

По довршеном учењу дужан је сваки питомац овога фонда служити у државној служби која му се да онолико година колико је на страни био.

Који се питомац не хтедне примити државне службе која му се понуди, обвезује се да из свога или својих родитеља имања или из своје зараде накнади фонду сву суму новаца која буде на његово школовање утрошена.

Чл. 11.

Сваки изабрани питомац пре поласка свога на страну дужан је дати писмену изјаву да прима на се све обавезе, које су овим правилима прописане.

Ову изјаву питомца потписаше и његови родитељи ако би их имао и ако они располажу каквим покретним или непокретним имањем, те да би могли гарантовати својом имовином да ће њихов син накнадити фонду утрошени новац у случају да се по свршетку студија не прими понуђене му државне службе.

ПБр. 498

1. јануара 1906. год.
у Београду.

Председник
Министарскога Савета,
Министар
просвете и црквених послова,
Љуб. Стојановић С. Р.

ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

ИЗВЕШТАЈ

о годишњем раду у Народној Књижници с Читаоницом у Гњилану

Господину Министру просвете и црквених послова

Народна Књижница с Читаоницом у Гњилану, ступила је у другу годину свога живота. Да би се видело, шта је ова установа радила, како је напредовала, и да ли ће имати успеха у будућности, част ми је најпонижније поднети извештај Господину Министру, о њеном једно-годишњем раду.

I

Одмах при образовању ове установе у овом селу, а знајући, како омладина не радо чита књиге а нарочито прозу, ја сам моју Читаоницу обрнуо у једну врсту продужне школе. За то сам још у почетку приволео чланове моје Читаонице да долазе у школу на часове читања, сваке недеље и празника до подне. Циљ ми је био да на овим часовима читања, поновим поједина основна знања, и да сам, читајући поједине саставе, омилим члановима читање. Још при образовању Читаонице установио сам књигу за вођење записника целог рада у Читаоници. У овој књизи водио сам кратке записнике сваког часа читања. По годинама узраста чланови Читаонице су од 13. до 30. године. Они су већином дети на страни „у печалби“, а при крају јесени долазе кућама, и најактивнији је рад у Читаоници јесени и зими. Прошле зиме било је 11 часова читања. То је било одмах после образовања ове установе и то за непуну два месеца. Ево кратког извода рада са појединих часова читања.

1. читање, 26. децембра, 1904. г.

„Дошло је око 60 читалаца. Међу њима је било највише младића а имало је и старијих људи. Потписани је држао предавање о важности читања и нашта се пази при читању. За тим је читао: „Порча од Авале и Змај Огњени Вук“, „Женидба Јакишића Тодора“, „Предраг и Ненад“ и „Вој на Лозници“. Било је изнето око 20 разних књига и повие новина. Око 12 ч. читаоци су се разишли“.

2. читање, 27. децембра, 1904. г.

„И данас има читалаца као и јуче. И данашњи час трајао је до 12 ч. Осем читања, потписани им је показивао поједине задатке из Рачуна на табли. При свршетку држато је кратко предавање о писању писма“.

3. читање, 2. јануара, 1905. г.

„Јутрос је било 40 и више читалаца. Наставник је јутрос читао: „Женидба Сењ. Иве“ и „Женидба Јанковић Стојана“. Обадве су песме с великом пажњом саслушане. При крају часа израђивао сам поједине задатке из сабирања и одузимања писмено. Пажња одлична“.

4. читање, 7. јануара, 1905. г.

„Читане су разне књиге и новине. Многи изјавише сами, да не знају писмено дељење, те сам ово показивао на табли. При крају часа држао сам опширно предавање о данашњем празнику Св. Јовану“.

5. читање, 9. јануара, 1905. г.

„На овом читању било је више од 50 читалаца. Али због свадбе, која је баш до саме школе, читаоци су се разишли око 10 часова“.

6. читање, 16. јануара, 1905. г.

„Читање је данас трајало до 11 часова. Ради пробе, како пазе и разумеју, данас сам читао Лазаревићеву приповетку: „На бунару“. Велики број читалаца је потпуно разумео и сви су с великом пажњом слушали. При крају часа испале ми прилика да говорим шта је Словенство и ко су Словени и да те појмове објасним. Ово је добро испало. Ово су читаоци у новинама читали и један, пошто није знао, питао ме“.

7. читање, 23. јануара, 1905. г.

„Данас су походили Читаоницу г.г. Милош Тодоровић окружни и Ј. Радивојевић, средски економ. Г. Милош је држао предавање о распореду рада и радне снаге у привреди; а г. Радивојевић је предавао о гајењу и користи сточне хране. Г. Милош је поклонио неколико књига пољопривредне садржине. Данас дадох неким читаоцима да носе књиге кући на читање“.

8. читање, 30. јануара, 1905. г.

„На овом читању, поред читања, понављао сам писмено множење, већином практичне задатке. Читав сат ми прође одговарајући на поједина питања из Руско-Јапанског рата“.

9. читање, 2. фебруара, 1905. г.

„Данас нису дошли сви читаоци. Било је свега 30. Читао сам и објашњавао о болести „Надуну“ код говеди и о лечењу исте болести.“

Опет сам на њихов захтев радио поједине задатке из Рачуна на табли и одговарао на различна питања“.

10. читање, 6. фебруара, 1905. г.

„Данас у селу има 5—6 свадби и за то нисам могао ништа радити. И они који су дошли одоше рано“.

11. читање, 13. фебруара, 1905. г.

„На овом читању било је око 50 читалаца. Рад је трајао до 12 часова. Многи су сами радили задатке из Рачуна на табли и мене често за поједине ствари запиткивали. Ја сам им и сам задавао. Многи су излазили да рачунају. Данас сам скупио све неповезане књиге, с намером, да их више не дајем на читање, док их не повежем“. —

У почетку ових часова читања, приметио сам већином слабо читање. Но осем тога види се и неки стид код одраслих при читању. За то сам ја у почетку морао да нарочито своју пажњу одвраћао од њих и да их ништа не опомињем. Па доцније сам прилазио, ободравао и скретао им пажњу на поједине важне ствари при читању. Приметио сам да прозу не воле да читају већ траже песме. Но ја сам на овим часовима читања прилично им омилио читање и тим успео, те су многи носили и читали, па и сада носе прозне саставе на читање. Сами су ми чланови изјавили, да су се поправили у читању, и да су много нешто научили, што су били заборавили или нису ни знали.

Ја лично са ових 11 часова читања, стекао сам ово уверење: да је на ових 11 часова читања више урађено, него у „Продужној Школи“ целе године. Могао би се рећи, да је циљ ових часова само читање, и да се друго ништа не може урадити, пошто и нема никакве системе у раду. Међутим, баш на овим часовима читања, и ако нема неког систематски израђеног плана, ипак се много уради, и оно што се уради, то је сигурно. Ја сам већ напоменуо, да су чланови моје Читаонице по годинама узраста од 13. до 30. године. Сви они мени постављају различна питања из свега што им је нејасно. Ја баш то и волим. Неки ме пита нешто из Рачуна: на пр.: како ће се множити, кад се нешто прода по 25, 27, 29 обичних — чаршиских пара, а по 24, 26, 28 и т. д. Други ме пита које су државе у Европа, а други дода, које су највеће вароши у Европи. Један пита: које су Словени? Други пита: колико имамо војске? Један пита: колико има Срба? Један вели: кад гледамо ову мапу (рељефну од Вукашиновића) онда изгледа, да наша Србија ич нема поља. Мени је овде згода, да о овоме говорим и да им осветлим појам о овој карти и опширно о Србији. Сваког дана сам морао давати одговоре и на по неко питање из Руско-јапанског рата. — И још много и много других питања падају, где учитељ на њих одговарајући понавља и оно што се заборавило, па још и нешто ново дода, што све иде у корист просвећивача наше омладине и у корист васпитања грађанског и националног.

Преко лета није било рада у Читаоници, а од новембра, 1905. г., она је почео рад, чим су се почели чланови Читаонице враћати „с печалбе“.

II

Установио сам *Књигу Читања*. То је велика укоричена књига, у којој сам отворио ове рубрике: редни број; име књиге која је узета на читање; својеручни потпис читаоца, који је узео књигу на читање; дан, месец и година кад је књига узета на читање; дан, месец и година, кад је књига враћена; својеручни потпис књижничара, који је књигу примио. По овој књизи издаје члановима књиге на читање од 27. новембра (1905) и до сада има 50 редних бројева. Корист ће од ове књиге бити двојака: књиге ће се боље чувати; и ова књига читања ће нам служити као доказ колико се чита и које се највише читају. Само за ово кратко време из ове „Књиге Читања“ вадим и неколико података:

1. Вукова дјела књига I	узимата 4 пута
2. Вукова дјела књига II	2 "
3. Вукова дјела књига III	4 "
4. Сликe из сеоск. жив. од Јанка	2 "
5. Орао календар	6 "
6. Веч. Календар	5 "
7. Народни лечник	1 "
8. Ти ћеш бити земљорадник	1 "
9. Пољопривредни Календар	2 "
10. Српске народне песме	2 "
11. Краљевић Марко	3 "
12. Споменица	5 "
13. Милош Обилић	3 "
14. Браство	1 "
15. Вљке и воће	2 "
16. Мали воћар	1 "
17. Дријада	2 "
18. Босиљка	3 "
19. У спомен Карађорђу	1 "

III

Сад неколико речи о самој књијници. Још пре него што сам образовао ову установу, ја сам спремио извeстан број књига. Неколико књига ја сам унео из моје личне књијнице, а неколико подесних из школске. За тим сам добио три књиге: „Вукова дјела“ и две „Споменице“ од Окружног Одбора и тако се могло почети. У току 1905. г. приновљено је још неколико комада књига. Данас Народна Књијница има, по својој инвентару, ове књиге:

1. Вукова дјела, I II и III књ. добијене од Окр. Одбора
2. Споменица 2 књиге " " " "
3. Гајење биљака 1 књига поклон од М. Тодоровића
4. Пољ. Кален. за 1905 г. 3 књиге " " " "

5. Браство књ. III	1	књ.	поклон од Ва. М. Николића, уч.
6. Одабране песме	1	"	" " " " " " " "
7. Дријада	1	"	" " " " " " " "
8. Босиљка	2	"	" " " " " " " "
9. Поуке о чувању здравља	1	"	" " " " " " " "
10. Земљ. Задруга — кален.	1	"	" " " " " " " "
11. Мали воћар	1	"	Узето из школске књижице
12. Загоркиња	1	"	" " " " " " " "
13. Корисне поуке	1	"	" " " " " " " "
14. Народни лечник	1	"	" " " " " " " "
15. Пчеларство	1	"	" " " " " " " "
16. Слике из сеоског жив. . .	1	"	" " " " " " " "
17. Воћке и воће	1	"	" " " " " " " "
18. Ти ћеш бити земљ.	1	"	" " " " " " " "
19. Чика Јова Ср. д.	1	"	" " " " " " " "
20. Српска Историја	2	"	Поклон од држ. штампарије
21. Поуке о сифилису	1	"	Послао начелник срески
22. Поуке о дувану	1	"	Послало окр. надзорништво
23. Вечити календар	2	"	Купљено из касе
24. Орао за 1906. г.	3	"	" " " " " " " "
25. У спомен Карађорђу	1	"	" " " " " " " "
26. Милош Обилић	1	"	" " " " " " " "
27. Краљевић Марко	1	"	" " " " " " " "

Тако сада има тридесет и седам примерака књига.

IV

Најпосле неколико речи о самим средствима при образовању ове установе. Ја сам у почетку и моје неке књиге поклонио и сам сам набављао новине за читање, јер Читасница при образовању није имала никаквог капитала. А како је образована при крају 1904. г., кад је већ месни „Буџет“ био решен за 1905. г. то није никаква помоћ била предвиђена Нар. Књијници у месном „Буџету“ за 1905. г. Међу тим, књиге, које су чланови Читаснице читали у школи на часовима читања, а и кући носили, почеле су се цепати. Ја сам онда морао дати 20 књига на повез и ако није било кредита. Окр. Одрор ми је после одобрио 25 динара на повез ових књига из месног школског „Буџета“ — „из уштеда“.

Осем тога, Окр. Школски Одбор, унео је у свој Буџет за 1905 год. 50 динара, као помоћ овој установи.

Благајник ове Школе примио је ових 50 динара из касе Окр. Начелства 23. новембра, 1905 г. Од ових 50 динара купили смо одмах за 10 динара књига а тако исто и орман за књиге у вредности 35 динара.

Тако сада Народна Читасница има свој леп орман за књиге и има по своме инвентару 37 примерака књига, већином тврдо повезаних.

Нека је велика хвала Окр. Одбору на указаној помоћи.

У наступајућој 1906. г. надати се да ће Читасница располагати с већим материјалним средствима. У месном шк. Буџету, за 1906. год., предвиђена је помоћ Читасници у двадесет динара. А надамо се помоћи и од Окр. Одбора.

Из овог извештаја види се једногодишњи рад ове установе; види се њен почетак, а може се у неколико предвидети и њена будућност.

V

Јуче (1. јан.) је држан годишњи збор чланова Народне Читаонице. Поред осталог рада на овом збору, чланови су се договорили: да поред ношења књига кући на читање, и даље долазе у школу, на часове читања.

Бр. 46.

2. Јануара 1906. год.

Гњилане.

Најпознивији,
Господину Министру:
Владимир М. Николић
учитељ у Гњилану.

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГА САВЕТА

920. РЕДОВНИ САСТАНАК

14. децембра 1908. год.

Били су: председник **Сава Урошевнић**; потпредседник **Ср. Ј. Стојковић**, редовни чланови: **Павле Ј. Поповић**, **Јован Н. Томић**, и **Ранко Петровић**; и ванредни чланови: **Никола Лазич** и д-р **Светолик П. Стевановић**.

Пословој: **М. И. Шеварлић**.

I

Прочитан је и примљен записник 919. састанка.

II

Прочитано је писмо г. Председника Министарског Савета, Министра просвете и црквених послова од 9. овога месеца, ПБр. 20669, којим је спроведена Савету на оцену молба Гл. Т. Андрејевића, брата и комп., индустријалаца, који су молили за одобрење да се њихов производ „Нова таблица за писање и рачунање за основну наставу“ (Систем Марковић-Вапа) може употребљавати у народним школама.

На основи чл. 26. Правила о штампању уџбеника за народне и средње школе Савет је одлучио: да се умоле г.г. Јован Миодраговић, професор, Михаило Милошевић и Михаило М. Станојевић, учитељи, да ову таблицу и њен опис комисијски прегледају и Савету поднесу заједнички реферат.

III

Прочитано је писмо г. Председника Министарског Савета, Министра просвете и црквених послова од 18. новембра ове године, ПБр. 19225, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Миленка Вукићевића, професора, који је молио да се откупе и употребе у средњим школама као уџбеници његове књиге: „Историја Српског Народа, за средње школе, прва књига“ и „Историја Српскога Народа, за средње школе, друга књига“.

На основи чл. 47. Правила о штампању уџбеника за народне и средње школе Савет је одлучио: да се умоле г.г. д-р Јован Радонић, Сава Антоновић и д-р Тихомиљ Р. Борђевић, професори, да обе ове књиге комисијски прегледају и да о њима Савету поднесу заједнички реферат.

IV

Прочитано је писмо г. Председника Министарског Савета, Министра просвете и црквених послова од 23. прошлог месеца, ПБр. 19477, којим се пита Савет за мишљење: да ли г. Милан (Блажо) Ченгић, свршени богослов у Риму, има квалификације и за коју врсту наставника у нашим средњим школама.

Савет је одлучио: да се умоли г. Добросав Ковачевић, професор реалке, да проучи све документе молиочева и да Савету реферује: да ли г. Ченгић има квалификације за вероучитеља у нашим средњим школама.

V

Прочитано је писмо г. Председника Министарског Савета, Министра просвете и црквених послова од 23 прошлог месеца, ПБр. 19487, којим се пита Савет за мишљење о прештампавању „Српске читанке за I разред средњих школа“ од д-ра Милана Шевића, професора.

Пошто г. Шевић Савету није поднео примерак ове своје читанке са извршеним поправкама, из које би се могло видети све шта и како мисли у њој изменити у новоме издању, то је Савет одлучио: да г. Шевић поднесе један примерак ове своје читанке у којој ће бити изостављени сви они чланци, којег мисли да треба избацити, и унесени пак сви они чланци које мисли да треба унети.

Овим је завршен овај саветски састанак.

921. РЕДОВНИ САСТАНАК

22. децембра 1905. год.

Били су: председник: **Сава Урошевић**; редовни чланови: **Јован Н. Томић**, **Љубомир М. Протић** и **Ранко Петровић**; и ванредни чланови: **Никола Дазић**, **Милутин К. Драгутиновић** и д-р **Светолик П. Стевановић**.

Пословођ: **Миладин И. Шеварлић**.

I

Прочитан је и примљен записник 920. састанка.

II

Прочитано је писмо г. Председника Министарског Савета, Министра просвете и црквених послова од 20. овога месеца; ПБр. 21131, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Милутина Крњајића, учитеља мачевања и гимнастике, који је молио за место учитеља гимнастике у средњим школама.

Савет је одлучио: да г. Ср. Ј. Стојковић, потпредседник Главног Просветног Савета, прегледа документа молиочева и да о њима Савету реферује.

III

Прочитано је писмо г. Председника Министарског Савета, Министра просвете и црквених послова од 8. овога месеца, ПБр. 20619, којим се пита Савет за мишљење: да ли г. Панту Вуловића, учитеља у Осечини, према поднесеном лекарском уверењу и садржини његових писама упућених министарству, треба ставити у пензију.

По прегледу поднесеног лекарског уверења и писма г. Вуловића а на основу тач. 10. чл. 33. закона о народним школама. Савет је дао мишљење: да и Панту Вуловића учитеља у Осечини треба ставити у пензију.

IV

Прочитано је писмо г. Председника Министарског Савета, Министра просвете и црквених послова од 26. овога месеца, ПБр. 21167, којим је спроведена Савету на оцену молба г-ђе Добрије М. Краснојевића, удове из Крагујевца, која је молила да се њеној кћери Живки, ученици I разреда Крагујевачке основне школе, да издржање из фонда владике ужичког Вићентија Краснојевића.

Савет је одлучио: да се ова молба упуту на мишљење Надзорном Одбору ове задужбине.

V

Прочитани су извештаји Надзорног Одбора задужбине владике ужичког Вићентија Краснојевића о молбама г. Драгољуба Маринковића, свршеног ученика наше Велике Школе, и пређашњег питомца ове задужбине, којима је молио да му се благодејање из ове задужбине изда за месец септембар ове године и да му се из ове задужбине и даље издаје благодејање, пошто је намеран да продужи своје школовање и на универзитету.

Савет је усвојио мишљење Надзорног Одбора о обема молбама г. Маринковића и, на основи тач. 9. тестаментa завештаоачевог, одлучио: да г. Драгољубу Маринковићу, досадашњем благодејанцу задужбине владике ужичког Вићентија Краснојевића, не треба даље издавати благодејање из ове задужбине, пошто је свршио правни факултет на Великој Школи и тиме завршио своје школовање.

VI

Прочитан је извештај Надзорног Одбора задужбине владике ужичког Вићентија Краснојевића о стању фонда ове задужбине у 1905. години и о успеху питомаца и благодејанаца.

Извештај Надзорног Одбора гласи:

Главном Просветном Савету

Прама чл. 15. Правила о давању издржања и благодејања из Задужбине владике ужичког Вићентија Краснојевића Надзорном Одбору част је поднети Главном Просветном Савету овај извештај о стању задужбине и успеху питомаца у 1905. години:

I

У 1905. години Задужбина је имала ове приходе:

а) кирија од фондовске куће	2400—	динара
б) на капитал од 51212.65 динара у сребру, који се налази код Управе Фондова на приплоду, интерес за 1904. годину	2498.10	„
	<hr/>	
Свега динара	4898.10	

II

Од овога прихода могло се утрошити у 1905. години на издржавање питомаца и осигурање куће:

а) Кућна кирија	2400—	динара
б) По решењу г. Министра просвете и црквених послова од 28. априла 1905. год. ПБр. 6872., а на основи предлога Главног Просветног Савета, половина годишњег интереса од фондовског капитала	1249.05	„
	<hr/>	
Свега динара	3649.05	

III

Од ове суме утрошено је у 1905. години на издржање и одело питомаца и на осигурање куће и издато је:

1) Јанићију Красојевићу, студенту права,	40.12 + 20 =	500 дин.
2) Видосави Красојевићевој уч. Ж. Уч. Школе, 25.12 + 20 =	320	„
3) Стани Красојевићевој, уч. Ж. Учиг. Школе, 30.12 + 20 =	380	„
4) Вукосави Красојевићевој, уч. Краг. осн. „	20.12 =	240 „
5) Даници Красојевићевој, уч. Краг. В. Ж. Ш., 30.12 =	360	„
6) Животи Красојевићу, уч. Краг. осн. Школе, 20.12 =	240	„
7) Ружици Ј. Ђорђевићевој, уч. Беогр. В. Ж. Ш., 30.12 + 20 =	380	„
8) Драгољубу Ј. Ђорђевићу, уч. Ш. беогр. гим., 20.12 + 10 =	250	„
9) Драгољубу Маринковићу, свршеном правн., 30. 8 + 20 =	260	„
10) Београдској Задрузи за осигурање фонд. куће,	53.40	д.
11) Исплаћен дуг из 1904. године	101.20	„
	<hr/>	
Свега утрошено динара	3084.60	д.

IV

Кад се ова сума издатака у 3084.60 динара одузме од прихода у 3649.05 дин., који се могао утрошити у 1905. години, онда преостаје за 1906. год. динара 564.45.

V

Од 1. септембра ове године престао је примати благодејање из ове задужбине г. Драгољуб Маринковић, који је свршио правни факултет Велике Школе и тиме завршио своје школовање.

VI

У 1906. години утрошило би се:

1) На издржање 8 заосталих питомаца	2580—	дин.
2) На осигурање куће од пожара	53.40	„
	<hr/>	
Свега динара	2633.40	дин.

VII

WWW.UNILIB.RS У 1906. години могло би се утрошити:

1) кућна кирија у	2400.— дин.
2) Полугодишњи интерес од капитала из 1905, год.	1249·05 "
Свега динара	3649·05 дин.

VIII

Ако би Главни Просветни Савет усвојио предлог Надзорног Одбора о повишицама предложених четворице питомаца, онда би се у 1906. години морало утрошити:

1) на 8 питомаца са предложеним повишицама	3360.— дин.
2) на осигурање фондовске куће од пожара	53·40 "
Свега динара	3413·40 дин.

IX

Кад би се овај издатак у 3413·40 динара одузео од прихода 3649·05 динара, онда би на крају 1906. године преостало динара **225·65** чиме би се могао исплатити који нови питомац, ако би био примљен у току 1906. године.

14. децембра, 1905. год.
Београд.

Чланови
Надзорног Одбора
Задужбине владике ужичког
Вићентија Красојевића,
Д-р Чедомиљ Митровић
Д-р Војислав Ж. Борђевић
Миладин И. Шеварлић,
рачуновођа министарства просвете.

Савет је овај извештај примио к знању.

VII

Прочитан је предлог Надзорног Одбора задужбине владике ужичког Вићентија Красојевића којим се, на основи чл. 5. Правила о давању издржања и благодејања из ове задужбине, предлаже Савету: да се од првога септембра ове године садашњим питомцима ове задужбине повиси месечно издржање и то:

- 8) Јанићију Красојевићу, студенту права на универзитету, од 40 на 60 динара;
- 2) Видосави Красојевићевој, ученици III године Крагујевачке Женске Учитељске Школе, од 25 на 45 динара;
- 3) Стани Красојевићевој, ученици III године Крагујевачке Женске Учитељске Школе, од 30 на 45 динара; и
- 4) Драгољубу Ј. Борђевићу, ученику IV разреда III београдске гимназије, од 20 на 30 динара.

Према овоме предлогу и извештају Надзорног Одбора о стању овога фонда у 1905. години, а на основи чл. 5. и 6. Правила о да-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
·
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

вању издржања и благодејања из ове задужбине, Савет је одлучио: да се од 1. јануара 1906. године садашњим питомцима Задужбине владике ужичког Вићентија Красојевића може повисити месечно издржање и то:

- 1) Јанићију Красојевићу од 40 на 60 динара;
- 2) Видосави Красојевићевој од 25 на 45 динара;
- 3) Стани Красојевићевој од 30 на 45 динара; и
- 4) Драгољубу Ј. Борђевићу од 20 на 30 динара.

VIII

Прочитан је реферат г. д-ра Петра Л. Вукићевића о квалификацији г. Недељка Гиздавића, учитеља језика крушевачке гимназије, који је молио за место суплента у учитељској школи.

Према реферату г. д-ра Петра Л. Вукићевића, а на основи чл. II Измена и допуна у закону о уређењу учитељске школе од 10. маја 1902. године, Савет је дао мишљење: да г. Недељко Гиздавић, свршени ученик филозофског факултета наше Велике Школе, има прописне квалификације за суплента учитељске школе.

IX

Прочитан је реферат г. г. Милутина К. Драгутиновића, Павла Швабића, професора, и ђакана Љубише Марковића, учитеља, о словенским читанкама за основну школу, које су, на расписани стечај министарства просвете, у рукопису поднели: Андрија В. Станојевић, учитељ из Лешнице; Ранко Ковачевић, учитељ из Смољинца; Никола Ковачевић, учитељ из Цирота; непознати писац под знаком: „Бјеж“, у цркву Краљевићу Марко! Видиш, да ћеш данас погинути;“ Петар С. Протић, професор; непознати писац под знаком: „Ћеофиљ;“ непознати писац под знаком: „Ћупуцати и працати швидквиниџ насџ;“ и непознати писац под знаком: „Н—н“.

Реферат г.г. Милутиновића, Швабића и Марковића гласи:

Главном Просветном Савету

На расписани конкурс за словенску читанку, намењену употреби у IV разреду основне школе, дошло је осам радова, и потписани као чланови комисије коју је Главни Просветни Савет одредио за преглед тих радова, добили су све рукописе, прегледали их и подnose о њима своје мишљење.

Ово су натписи тих рукописа:

I. „Словенска читанка за IV разред основне школе, написао Андрија В. Станојевић, учитељ“.

II. „Словенска Читанка за IV разред народне школе, саставио Ран. Ковачевић“.

III. „Словенска Читанка за ученике IV разреда основне школе, саставио Никола Ковачевић, учитељ.“

IV. „Словенска Читанка за IV разред основне школе,“ — „псевдоним“: „Бјеж“ у цркву, Краљевићу Марко! | Видиш ће ћеш данас погинути!“

V. „Словенска Читанка за ученике IV разреда основне школе, по прописаном плану и програму и према најновијим рефератима саставио Петар С. Протић, професор“.

VI. „Словенска Читанка за ученике IV разреда основне школе, са-

ставило **Џеорџијџ**“.

VII. „Словенска читанка за ученике IV разреда основне школе, са-

ставило **Џеорџијџ и праџчати ѡбидѣвшиџ насѣ**. Цена 0.30 динара.“

VIII. „Црквено-словенска Читанка за ђаке IV разреда основ. школе, израдио Н—н.“

Ради бољега прегледа ових радова, врло различних и по обради и по градиву, ми смо их поделили на два реда према методичности целокупног извођења.

Први ред: неметодски радови.

Радови овога реда садрже многобројне текстове, који су већином по-ређани без поступности и без обзира, јесу ли ти текстови ученицима познати или непознати, разумљиви или неразумљиви. Објашњавање значења текстова готово у свима овим читанкама оставља се учитељу, и за то је на крају додат речник црквено-словенских речи. Без мало све ове читанке рађене су тако сувопарно као да ово није језик српске цркве, који ученици често слушају у цркви па и у школи, тако опширно као да учитељи имају времена да могу (ако умеју) преводити ученицима толике текстове. Због тога су ове читанке (једне више, друге мање) испале књиге хладне, без занимљивости и живота.

1. Словенска Читанка Миџоле Ковачевиџа.

Овај рад подељен је овако: *I. Пришрема*, — а ту је објашњење слова којих нема у српском, скраћенице, преглед азбуке *II. За читање и преводјење*: Молитве школске, одломак из вечерње, тропари и служба боџја, у коју су унети многобројни одломци из апостола и јеванђељиста.

Читанка ова није ништа друго него збирка свих апостола што се у нашој цркви читају о главнијим празницима: за 26 недеља и празника — 26 стубаца обичнога табака (од стране 11. до 37.). После тога дато је највише места одломцима из јеванђеља: 19. одломака у 21. ступцу (од стране 39. до 60.), Рад је изведен без икакве поступности, — тако на пример молитва господња, оче наш, позната ученицима и пре уласка у основну школу, дошла је на крај ове читанке (с. 63.), за то што је ту служба боџија и што се та молитва чита на њој!

Овако радећи, писац је саставио читанку у којој нема никакве занимљивости за мале ученике. Речник, тако сувишан за књигу намењену основној настави, исечен је из словенске читанке која се данас употребљава и без икаквих допуна додат овом раду. Отуда долази да се лако може пронаћи по нека реч, која долази у чланцима, али је нема у речнику.

Можемо рећи, да нас ова словенска читанка јако подсећа на стари *Молитвослов*, који је пре тридесет година био ручна књига за учење црквено-нога читања у нашој основној школи. По свему овоме очито је да ова словенска читанка нема вредности.

2. Словенска Читанка с потписом „Краљевиџ Марџо“.

Распоред у овој читанци овакав је: „А. Преглед црквено-словенских слова која гласе тачно као и српска, само се обликом нешто мало разликују. — Б. Вежбање у познавању слова и њихова гласа. 1) Слова која гласе

тачно као и српска. 2) Засебла слова словенског језика и њихово изговарање. — В. Вежбање у читању без скраћеница (титала) — изреке из Светог писма, молитве, беседе Христове, црквене заповести, празници православне цркве, Христове приче, калуђерење Св. Саве, црквено певање, песма на благодарењу, песма Божићу. — Г. Вежбање у читању скраћеница. Бројеви.“

Букварски део заузима четвртину целог рада и израђен је пажљиво и методски, као што се већ и по горњим исписима самих натписа може видети. Али читанка је израђена тако као да је није радио онај методички писац букваре. Истина, писац је у читању уносио ученицима познате текстове и јеванђеље и тропаре везивао и доводио у везу са појединим празницима, али се сав тај рад губи, све то остаје мртво слово на хартији: писац нигде не ставља српскога превода, па шта више не додаје својој читанци ни речника! Писац је ваљда мислио, да је учитељева дужност тумачити ученицима све оне текстове, и ако је познато да словенско читање има мало часова у IV разреду, и ако је очито да у овој читанци има толико штива колико би довољно било за две године учења. И тако у оваквом раду изгубио се и добар избор штива и доста добро везивање чланака у мале целине. Нашој основној школи потребна је као словенска читанка жива књига, која ће ученицима олакшати разумевање црквених текстова и приближити их цркви и вери, а таква није ова читанка.

После ових главних недостатака као да је непотребно и споменути мање омашке, као што су непомињање Кирила и Методија, имена појединих словенских слова и др.

Оваквој обради словенске читанке не користе много слике, које је писац у знатном броју (21) ставио поред појединих текстова.

3. Словенска Читанка Петра С. Протића.

Садржај. I. Постанак словенске азбуке и познавање словенских слова. 1. Поређење словенских слова са српским словима. 2. Како се читају словенска слова. 3. Како нека словенска слова мењају глас при читању. 4. Гласодари и скраћенице или титле. — II. вежбање у читању. 1. Бачка молитва. 2. Кратке словенске реченице. — III. За читање и превођење — молитве, изреке, савети, Христове приче, црквене песме из литургије, тропари и апостоли. — Речник.

Сем штурих примера за читање слова сви остали текстови одабрани су пажљиво, као: реченице у букварском делу ради вежбања у читању, изреке из Светог писма, одабрана места из апостола. Али од свега тога не би било много користи за наставу словенског читања у основној школи: сви ти пробрани текстови у исто време су и тешки за разумевање. При томе речник не може ништа помоћи ученику основне школе, јер је ова читанка израђена за ученика, а не за учитеља основне школе. Речником се не уме служити мали основац, нити би речник много помогао у превођењу тако тешких јеванђедских места као што је прича о талантима (5. табак) ни ученику VI разреда, гимназије који је учио граматику старог словенскога језика. — Узгред да поменемо да не одобравамо писцу, што је руски акценат провео кроз ову читанку.

Писац ове словенске читанке вели у самом натпису свога дела да је радио „по прописаном плану и програму и према најновијим рефератима“. И према томе могла се очекивати књига жива, разумљива и корисна. Ишло је пак, да ова словенска читанка надбацује интелигенцију ученика IV раз-

реда основне школе, те се сама собом не препоручује за циљ, који жели постићи.

4. Словенска Читанка Рам. Ковачевића.

Садржај. I. За читање. Постанак словенског писања. Преглед словенских слова. Вежбање у читању. Српско штиво са словенским словима. Читање и превођење (из живота Христовог, наука Христова, Христове приче). — II. Скраћивање речи (црквене заповести). — III. Молитве. — IV. Читање апостола. — V. Из црквеног певања (служба и тропари). — Словенски бројеви. — Речник.

После букварског дела, који је пажљиво израђен, писац је ради ученичког упознавања са словенском буквицом преписао црквеним словима чланке писане српским језиком. Овај поступак никако не може се одобрити, прво за то што дело носи натпис: словенска читанка, те у њему има места само за чланке на црквено-словенском језику, а друго што се старим словенским словима не могу тачно преписати српске речи. Писац је осетио те незгоде, те је ставио правила, како се пишу гласови: ђ, љ и џ, која и не постоје у црквено-словенском. И таквом незгодном преписивању посветио је писац равно 16 рукописних страна у кварту!

Састављач ове читанке велики је пријатељ ученичког превођења са црквено-словенског: пространом одељку дао је натпис: читање и превођење. Писац је истина на крају књиге објаснио непознате речи у сваком вежбању (а има их на број тридесет и пет!), што је за цело много боље од азбучног речника; али ни такве олакшице не могу много помоћи брзом и стварном разумевању јеванђелског текста у српској основној школи. — Сем тога, многобројне јеванђелске приче и апостоли, текстови доста тешки за разумевање и ученицима у гимназији, дошли су на прво место, а песме на литургији, молитве, тропари, — готово све што је ученицима довољно познато из науке хришћанске заузима последње стране ове читанке.

И тако, ма да је избор чланака пажљив и лепо састављен, нагомилано штиво нити је савладљиво за наставника, нити разумљиво за ученика. Писац је целим радом показао да смеће с ума стварно и методско упућивање ученика у разумевање црквеног језика, а то се најочитије види у обради онога дела који није ни мало значајан за први улут у словенском читању: скраћенице.

Други ред: методеки радова.

Читанке овога реда одликују се тежњом, да се ученицима српске основне школе што више омили читање црквено-словенско и да се они што што тешње вежу за црквени језик свога народа. Састављачи ових читанака имали су увек на уму живу словенску реч у нашој цркви, те да би та реч била ученицима јасна, они поред старих црквено-словенских текстова стављају превод на српски језик, одбацујући мртве речнике. Тако није до сада рађено у настави црквено-словенског читања у нашој основној школи, нити је тај начин рада поменут у стечају, али баш то, што су писци ових читанака сами дошли на ову грезвену и корисну мисао, уздиже њихове радове над свима онима из првога реда. — Сем тога, готово сви писци овога реда трудили су се изградити уџбеник, који би се могао корисно прочитати за онолико часова колико их има словенско читање у IV разреду основне школе. — Тако израђене, ове читанке испале су, више мање, књиге живе, занимљиве и корисне.

1. Црквено-словенска Читанка, израдио М—н.

Садржај, — Буквица. Правила за читање скраћенаце. Нагласак. Примери за читање — песме на вечерњи, бдењу, јутрењу, литургији, благодарењу, о разним празницима, при крштењу, венчању, погребу. Символ, заповести. Пет одломака из апостолских дела и четири из јеванђелиста. Бројеви.

После увода, у коме нема ни помена о постанку словенске буквице, писац је израдио букварски део потпуно. Значења појединих црквено-словенских речи депо стоје испод самих речи, што је методски оправдано, само што писац није довољно пазно на употребљена слова: необична и тешка слова (као ю) стављају се понегде пре но што су објашњена.

Колико је писац ове читанке имао пречишћене појмове о свом раду, најбоље сведочи то што он једини не уноси у свој рад српске текстове преписане црквеним словима, те је његова читанка права црквено-словенска читанка, као што стоји у натпису. Али у том раду има и једна претераност, која се не може правдати: писац је свуда стављао руске акценте.

У читанци писац је радио сасвим методски, када је уз неразумљиве текстове црквено-словенске стављао српски превод. Таквим начином објашњена је и цела служба божија. Само што је писац готово на свакој страни своје читанке показао да није дорастао тешкоћи овога посла: његов је превод непоуздан (чак и у појединим речима), немаран, неуглађен. Још треба поменути, да неки текстови нису потребни, а врло су тешки, као на пример песме на Велики петак.

Поред поменутих недостатака видна је и та омашка, што је црквеним песмама дато и сувише места на штету апостола, а особито јеванђеља, чија је садржина ученицима баш најпознатија.

2. Словенска Читанка, саставили: *Внѣцати и працати* *вкнд'кшннѣ насѣ.*

Садржај. Словенска буквица, правила за читање слова и примери. Свети Сава, крштење Христово и прича о Јосифу — три састава на српском језику, исписана црквеним словима. Одабране реченице из црквених књига. Поуке: О поштовању родитеља и старијих, учитеља, свештеника, власти; о љубави брата и ближњега; закони, символ вере, молитве. Песме. Скраћенице. Приче Христове. Апостоли. Служба. — Бројеви.

Смишљено израђеном букварском делу ове читанке права су противност три чланка који се ређају за њим. Они су писани српским језиком, што се никако не слаже с наставом овога предмета. Један од ових чланака садржином својом права је накурада од приче о Св. Сави.

Реченице и поуке из Светога писма поређане су поступно, а њо садржини су занимљиве, јасне и корисне. Ови црквено-словенски текстови и још молитве и тројари — што чини прву половину ове читанке — пропраћени су упоредним преводом. Али преводи готово свих ових текстова нису довољно поуздани. Види се да састављачи нису довољно упознати са синтаксом и граматиком црквено-словенског језика, о чему тако речито говори тром и непажљив превод тројара Св. Сави (страница 216).

Упоредан превод није сироведен кроз целу читанку: њена друга, тежа, половина остала је без превода. Зашто приче Христове, одломци из апостолских дела и служба божија нису преведени, може се зар објаснити тиме, што писци мисле да су ученици при половини учења црквенога читања то-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

лико ојачали да могу преводити с помоћу учитељевом. Колико је овај поступак неоправдан, показаће најбоље та прилика, што се међу тим непреведеним чланцима налазе и апостоли, а њихов текст тешко да могу преводити и ученици нижих разреда богословије. — Методској страни овога рада може се замерити још и то, што је служби божјој, познатој ученицима још од уласка у основну школу, дато последње место, а на прво место стављене су изреке, које су тешке и за читање и за разумевање и поред превода.

3. Словенска Читанка од Теофила.

Садржина. — I. Буквар. Бројеви. — II. Читанка. 1. Читање српских речи са словенским словима. 2. Примери за читање садржине са словенским речима: 1) молитве, 2) заповести, 3) символ, 4) песме, 5) из живота Христа, 6) тропари, 7) Христова наука, 8) приче Христове. — III. Скраћивање речи.

Ова читанка одликује се пажљивом обрадом, особито букварског дела. Логично и систематски израђен је буквар у лепо одабраним речима и реченицама, које би морале занимати малога читача.

Састављајући читанку, писац је погрешно, што је читању српских речи са словенским словима не само дао места у словенској читанци, него га без икакве потребе раширио преко сваке мере (14 писаних стубаца — половина обичнога табака). Не само што ти текстови не одговарају натпису дела, него су те стране за сам циљ наставе овога предмета непотребан терет.

Друга погрешка у обради ове читанке јавља се при крају: ту писац оставља дословичан превод, кога се дотле с разлогом држао, те испод текста ставља непознате речи. Ово би била поштуност, која је иначе лепо спроведена кроз цео рад, али само за ученике који би учили и знали граматичку црквеног језика, што није случај с ученицима наше основне школе. Малом основу и поред објашњених непознатих речи било би немогућно разумети песму „Возбраној војеводје“ (с. 17 в.), о јеванђелским текстовима, којих има у изобилу, и да не говоримо.

4. Словенска Читанка Андрије В. Станојевића.

Садржина. — О словенском говору. Словенска слова и њихов изговор. Бројеви. Скраћивање речи. — Српске речи словенским словима. — Вежбање словенском читању. Црквене песме на литургији, молитве, символ вере, тропари, Христове беседе и приче. Посланице или писма апостолска. Песма на Божић. Псалми Давидови.

Ова читанка истиче се међу свима радовима краткоћом, која одговара малом времену што је дато слоенском читању у основној школи, а још више: добрим избором омањих чланака, занимљивих и лако прелазних. Букварски део сведен је на најпотребнија упуства, а чланци у читанци готово сви, обичнији су, потребнији и лакши.

У методском погледу ова читанка одликује се лепом поступношћу у распореду градива, а корист од таквога рада у толико је већа што су уредни преводи спроведени кроз целу књижицу.

Таквим смишљеним радом испала је ова читанка жива књига: она малом ученику објашњава не само читање црквене буквице него и значење божје речи и црквених молитава, а то и јесте прави задатак црквено-словенске читанке у српској основној школи.

По нашем мишљењу писац ове читанке погодније је најбољи пут у обради словенске читанке за основну школу. Па како се он у свом раду није могао помоћи стечајем, који је и сувише кратак, и како је његова словенска читанка по поступној, смишљеној и занимљивој обради најбоља, од свих читанка што су поднесене на стечај: то мислимо да треба помоћи најбољег писца и примити његов рад.

Препоручујући ову црквену — словенску Читанку Главном Просветном Савету, предлажемо, да писац пре штампања изврши ове исправке у рукопису:

- 1) да поправи увод, у коме има неколико нетачности, које смо означили у тексту;
- 2) да на странама 15—20 изведе цео превод;
- 3) да потпуни превод на странама 21 и 22. Дангубно је, а није ни лако, да ученици с учитељем преводе црквени текст и да превод пишу с десне стране;
- 4) да избаци оно неколико чланака на српском језику (стр. 6—14) и да место њихово попуни поучним изрекама из Светога писма.

Ми се надамо да ће писац, који је сам умео саставити овакву спретну књижицу, моћи поправити и допунити свој рад према нашим напоменама. Ми ћемо радо прегледати његове исправке и допуне пре него што ба дело било предато штампању, како би овај рукопис угледао света у што бољем облику.

Препоручујући Главном Просветном Савету „Словенску Читанку“ Андрије В. Станојевића, учитеља, — ми се надамо да ће он усвојити овај наш предлог, у толико пре, што је — како нам се чини — тако исто рађено и са неким српским читанкама за основне школе.

18. децембра, 1905. године
Београд

Захвални на поверењу:

Милутин К. Драгутиновић,
професор религије у Београду.

Павле Швабић,
професор Богословије Св. Саве.
Љубомир Марковић, учитељ
— протођакон код Саб. Цркве

Савет је усвојио ово мишљење г.г. референата и одлучио: да се *Словенска Читанка за основну школу*, коју је поднео г. Андрија В. Станојевић, учитељ, може примити за уџбеник у IV разреду мушких основних школа стим, да писац буде дужан пре штампања извршити све поправке према напоменама г.г. референата и место текстова, које ће избацили, да унесе словенски текст али тако да се одржи поступност у распореду градива

Г.г. Милутину К. Драгутиновићу, Павлу Швабићу и Љубиши Марковићу, у име хонорара за реферовање о свима овим читанкама, одређено је *триста (300) динара*.

Овим је завршен овај саветски састанак

НАУКА И НАСТАВА

ПРЕГЛЕД ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА ПО ЗНАЧЕЊИМА

На први поглед чини се, да је сваки глаголски облик везан за извесно значење, и према томе да је неопходан у језику. У самој ствари тако не стоји, јер већина тих облика могла би се потпуно одбацити без штете за саму мисао; на пример, могли би се одбацити сви временски облици сем *презенса*, *перфекта* и *футура*; даље, глаголски прилози сем нешто мало (прилог садашњег времена у начинском значењу), и, напослетку, инфинитив, као што је то случај у македонском говору јужних крајева. Дакако, кад би се у овом правцу терало у опште, добио би се веома прост и веома скучен језик; управо, добила би се приближна слика примитивног говора. Значи дакле, да де с развијањем живота развија и говор, и да сваком појаву у језику одговара нека потреба у животу. Споменуте глаголске облике изазвала је потреба, да се обележе извесне нијансе при казивању радње и да се избегне силно понављање, монотонија, што ће рећи, да се постигне разноликост и лепота у језику. Они су дакле непотребни у том смислу, што се мисао може саопштити и мимиком, а ми то споменусмо стога, што баш на основу једнаке службе и замењивања хоћемо да изнесемо, на колико се начина може казати једно значење. То, дакако, није ништа ново, али је занимљиво и даје преглед глаголских облика по значењима, а сем тога, боље ћемо се упознати с функцијама тих облика, ако их посматрамо и са још ког гледишта сем оног уобичајеног, по коме се полази од облика, а не од значења.

Садашњост.

1. Садашњост се представља **презентом**, и за то нису потребни никакви примери.
2. Кад се у садашњости нешто помишља као непоуздано и сумњиво, онда се место презенса може употребити **футур**; на пр.:

Доста *ће* стара *бити* ова пословица. — Ја помислим, да ту *неће бити* (*није* или *нема*) никога од наших, па се вратим.

Сем тога футур значи садашњост и у оваквим примерима:

Он сведочи, да се Немања родио у Зети, а то *ће рећи* исто, што у Дукљи. — То *неће рећи* ништа друго, него да треба добро пазити. — Кад отац остари, он преда старешинство најнаметнијем сину, ако *ће бити* и најмлађи (ако и *јест*, макар да је најмлађи).

Прошлост.

1. Свака врста прошлости може се исказати **перфектом**, али прошлости с извесним особинама радије се казују **имперфектом**, **аористом** и **плусквамперфектом**, што је све познато и без навођења примера.

2. У приповедању прошлих догађаја често се поред перфекта и аориста употребљава **презенс** свршених глагола, ређе трајних (историјски презенс). У тој истој служби налазимо и **императив** 2. лица једине уза субјекте 1. и 3. лица једине и множине, а тако исто и **футур**, али много ређе.

Примери:

Дувљан *устане*, *дигне* плочу, *пусти* их унутра, па опет плочу на врата *привали*. — Кад у јутру дан *осване*, *устане* царев син, па *однесе* оцу оне обадве јабуке. — Књигу *пише* Жура Вукашине, тајно *пише*, а тајно је *шаље*, у књизи јој овако *беседи*. — Тако једном *пишем* му да дође, али он ни главе да окрене. — *Pisidas resistentes Datames invadit primo impetu pellit, fugientes persequitur multos interficit, castra hostium capit.* — *Ἐπεὶ ἐτελεύτησε Τισσαφέρνης διαβάλλει τὸν Κῦρον.*

Онда се он *умиј*, *обуци* и *удеси*, па *хајде* за девојку. — Како он то рече, а ми *бежи*. — Дете спонадне букву па *повуци* тамо, *повуци* овамо, али не може да је ишчупа. — Она се насмеја мало, па опет *удри* у плач.

На то *ће рећи* (каже, рече, рекао је) најстарији син: „Ја ћу ноћас чувати јабуку.“ — По свему видим, *рећи ће* судија с достојанством, да вам деца имају лепе дарове.

3. За приповедање радња, које су се у прошлости понављале, употребљавају се, истина, перфект и имперфект, али доста често и **кондиционал**; на пр.:

Кадгод *би се смркло*, Еуклид *би* из Мегаре у Атину *ишао*. — Кад *би дошла* каква сирота пред кућу, свекрва *би је отерала*, а снаха *би свој залагај* сироти *уделила*. — Ја *бих* му свакад у јутру *донео* по чашу шљивовице, коју *би он* по често *пришњао*, док је по подне *не би сву пишио*. — Била три брата, па на бијелом свијету ништа нијесу имали до једну крушку, те *би ту крушку редом чували*: један *би остао* код крушке, а друга двојица *шла би* на надницу.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.TS

4. Као што је познато, облици се *је* и *су* врло често изостављају, и тако сам **прошаста придев** врши улогу перфекта, било за приповедање прошлих догађаја, било за које друго значење.

Примери:

Кад то *чула* госпођа краљица, она њему тихо *беседила*. — Био један цар, па *имао* два сина. — Други је топ негде у шуми сакривен био, па га сад *нашли* и *оправили*. — Он се *надио*. — Хвала Богу *дошао* Петар! — Дакле *умро* Никола!

5. **Футуур ексактни I.**¹ може по гдекад показивати прошлост и стајати место перфекта:

Бојим се, да Иван не *буде учинио* какво зло, те га гоне. — Нај-после му дадну перо и хартије, па му кажу, да напише, шта ће му се чинити, ако и он *буде* за тај посао *знао*.

6. Кад се за неку радњу не зна, да ли се догодила, него се само помишља, да се догодила, онда ту поред перфекта може стајати и **футур ексактни II.**

Примери:

Биће с' штогод *расрдио* баче, па вас може коњем погазити. — Ко је често онуда пролазио, *биће ошатио* онај сухи храст. — У шали за пијана човјека реку: *биће шио* из лијеве руке. — Страх је мене, *биће погинуо*.

Будућност

А.

1. **Фугур** је, истина, главни облик за будућност, али се поред њега узимају и други облици, било као његова замена, било што он не може казати сваку врсту будућности.

За употребу футура не треба нам нарочитих примера.

2. **Презенс** може стајати место футура у декларативним реченицама, кад у њима има и нешто намере; даље, кад је будућност којом речју или реченицом назначена; и, напослетку, у неким случајевима са свезом *да*.

Примери:

Зашто прете чобани, да ми јагње *украду* (да ће украсти)? — Зарекох се и затекох, да не *пијем* рујно вино, да не *јашем* добра коња. — Вук се зарекао, да не *коље* више ништа и да не *једје* меса. — Ви сад велите, да се *опрете* царству господњему.

Довече нам *долази* отац: — То ми не *гине* ни после. — Удариће киша и снег, те ће нестати хране, и онда нам *ваља* гладовати. — У тај ће мах пасти тама, да се ништа не *види*.

¹ Склоп *будем хвалио* зовемо *футур екс. I.*, а склоп *бићу хвалио* *футур екс. II.*

Сад ћу лећи у сандук, па да ти *кажем*, зашто сам се насмејао. Госноде, зар ти моје ноге да *опереш*? — Кога да *молим*?

3. Кад нам нека скоро будућност због различних прилика изгледа тако поуздана, да је замишљамо, као да се већ догодила, ми је можемо казати не само футуром, него и **аористом**; на пр.:

Авај мени до Бога милога, где *погибоа* (ћу погинути) јутрос пред механом! — *Умреж* од жеђи. дај ми чашу воде. — Одреси ми руке, јер ми обе *отпадоше*. — Дижн, побратиме, *уједоше* ме пси. — Узеху једнога коња, па *одох* у свет.

4. Због сличних разлога будућност се може казати и **перфектом**:

Јаши коња, бјежи у Котаре, обоје *смо изгубили* (изгубисмо, изгубићемо) главе. — Ако не дођеш, *пропао си*. — Стани, царевићу, *ниса утекао*. — Бежи, док те *нисам убио* (или: док те не убијем). — Донеси ми да једем, па да те благослови душа моја, док *нисам умро*.

У ова два последња примера будућност се не може казати футуром.

5. И **инфинитив** се може наћи место футура, ма да доста ретко; на пр.:

Ја као велим, он *погинути*, а ми *остати* сами, па је боље да бјежимо. — Причекај до јесени, а ја сам ти за њега јемац. На јемство никада вјеровао нијесам, а до јесени или ја не *доћи*, или тебе не *наћи*.

Ови су примери занимљиви и са те стране, што у њима имамо *номинатив* с *инфинитивом*, само што је он независан, самосталан. Упореди с овим примерима: Мирна *стада* гледају се меку траву скупа *пасти*. Стародубров. — *Hostes victi esse dicuntur*. — *Ὁ Κῆρος ἐλέγετο νικῆσαι*.

6. **Кондиционал** се по свом основном значењу односи на будућност и често може стајати место футура; на пр.:

Цар не знађаше, како *би* боље *укротио* силнога непријатеља. — Бојао се, да му се не *би* што *десило* у путу. — Ко *би* мене воде напојио, тај *би* души место *ухватио*. — Ако бих га нашао, *рекао бих* му. — Све ћу му рећи, па кад не *би* ни то помогло, *оканио бих* га се (Упор. с примерима: И ако *би* тако учинио, добрим *ћу* те *даровати* даром. — Кад бих тебе кнезом поставио, *рећи ће* ми остали главари).

Б.

1. Будућа радња, која се има свршити пре, да би се могла после ње извршити друга радња, стоји у зависним реченицама (са свезама: *ако*, и *ако*, *кад*, *чим*, *док* и *него* и у *релат. реченицама*) и казује се или **футуром** ексактним I., или **презенсом** перфективних глагола, или **кондиционалом**.

Примери:

Ако *будем могао*, писаћу ти. — Кад (или: *чим*) он *буде дошао*, чућемо све. — Који не *буде дошао*, биће кажњен. — *Cum Roman venero, scribam ad te*.

Кад *свршим* посао, доћи ћу. — Ако *добијем* пара, платићу ти. — Кога *угледаш*, реци му. — Штогод *зажелиш*, он ће ти дати. — Чекаћу га, док се не *врати*. — Нећу ићи пре, него ме *позову*. — *Antequam de ceteris rebus respondeo, de me pauca dicam.*

Ако *би* ме *запитао* за тебе, рекао бих му све. — И ако *би дошао*, опет ће све ићи по старом. — Који *не би дошло*, биће кажњен. — Ко *би спавао* у оној кући, нека опере хаљине. — Молим свакога, кад *би* му *пала* на ум каква пословица, да је запише и мени пошаље. — *Si hoc credas (credideris), erres (erraveris, errabis).*

У релативним реченицама и концесивним са свезом *и ако* може се споменуто значење казати и **футуром**, ма да доста ретко.

Примери:

Неће тај бити наследник твој, него који *ће изићи* (буде изашао, изађе, изашао би) од тебе, тај ће ти бити наследник. — Опустошиће земљу, да ће се чудити непријатељи ваши, који *ће живети* у њој. — И ако *ће се заклет*, неће му се веровати.

2. Са свезом *ако* може се ова предбудућа радња казати и **аористом**; на пр.:

Ако *пустих* (будем пустио, пустим, бих пустио) жива огња, гњездо ћу ти опалити. — Ако *пођох*, нагледах се јада, ак' не пођем, нећу видет' драге. — Ако *д'*, секо, ја *погибох* тамо, спомени ме по пешкешу моме.

3. Кад будућој радњи у зависној реченици следује у главној жеља, која се казује прошастим глаголским придевом, онда у зависној реченици, поред споменутих облика, може стајати и **прошаста глаголски придев** (асимилација начина).

Примери:

Ак' *узела* (будеш узела, узмеш, би узела, узе) мила брата свога, Божја од вас не остало трага! — Кад *изашли* кључи из Дунава, Симеон се греха опростио! — Ти немао гроба ни порода, док турскога цара не *дворио*! — Тако било свакој друзи, која мајке не *слушала*! — Кукавица био, ко ти *побегао*!

4. Ова предбудућа радња врло ретко стоји у главним реченицама и казује се **футуром ексактним II.**; на пр.:

Кад ти ово почнеш, ја *ћу* већ *бити свршио* свој део. — *Qui Antonium oppresserit, is bellum periculosissimum confecerit.*

Пословичко (гномско) значење.

Готово сви глаголски облици имају једну заједничку службу, а то је, да представљају различна правила, у којима дотични облик нема своје обично значење, него стоји у безвременском или безначинском смислу, управо у општем смислу. То нарочито бива у пословицама, али доста често и изван њих.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

1. **Презенс**: Вода свашто *опере* до црна образа. — Пријатељ се у невољи *познаје*. — Од једног удара дуб не *пада*. — Рђав певач и добру песму рђаво *ушамти* и покварено је другоме *исва* и *казује*, а добар певач и рђаву песму *поправи* према осталим песмама, које он зна.

2. **Аорист**: Што *омиље*, не *омрзну*. — Два лоша *убише* Милоша. — *Неста* блага, *неста* пријатеља.

3. **Перфект**: И мачка је краља *гледала*, али се *није бојала*. — *Нису* вуци *стекли* по поруци. — Удри циганче, док *није* тикву *разбило*. — Ко се у бабе најми, па за три дана не сачува кобице и ждребета, он *је изгубио* главу (т. ј. он онда *губи* главу).

Примерима споменутих времена одговарали би из латинског и грчког ови примери: Qui studet optatam cursu contingere metam, multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit. — Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur. — Οἰδεὶς ἔπαινον ἰδοῦναις ἐκτίσσοτο. — Χάρις χάριν τίπτει.

4. **Императив**: *Откিনি* комарцу једну ногу, он сакат до века. — *Крети* вука, вук у гору. — *Пошли* луда у дрва, па *седни* те *кукај*.

5. **Прошаста глаголски придев**: Што колевка *заљуљала*, то мотика *закопала*. — Бог *дао*, Бог *узео*. — Брада *нарасла*, а памети не *донела*. — Што *дикла навикла*.

6. **Футур**: Подмукло *псето* најпре *ће ујести*. — Добар хајдук *никад неће убити* човека, који му ништа не чини.

7. **Футур ексактни I.**: Тако се *поређају* па *трче*, и ко први *буде стигао* (или: *стигне*), добија награду.

8. **Инфинитив** у овом примеру: Или *вук не доћи*, или *шусе не наћи*.

Заповест

1. Заповест се *казује императивом*, али за то *нису* потребни примери.

2. **Презенс** са *свезом да* и речцом *нека* може показивати заповест; на пр.:

Сад *да ми кажеш*, где су моја браћа. — *Нека дође* (дођу). — Док има крви, *нек се пролива*.

Без тих *свеза* имамо *презене* у тој служби само у овом примеру: *Здрави сте* ми, моја браћо драга!

Упореди предње примере с латинским: Qui dedit beneficium taceat, narret qui asserit.

3. Са *свезом да* може се у тој служби *наћи* и **перфект**; на пр.: *Одмах да си* на ноге *скочио*. — *Да се ниси макао* одатле. — *Одмах да сте* то *свршили*.

Негативне примере упореди с латинским и грчким: *ne feceris, μή ποιήσῃς*.

И без свезе *да* може овако доћи перфект, само што он ту, као и споменути презенс, више значи жељу него заповест и налази се само у овом примеру: Браћо наша, добро *сте* нам *дошли*!

4. У народним песмама, ређе у говору, **футур** се узима место императива, да би се заповест представила у блажој форми; на пр.:

Кад ти дођеш нашем месту светом, онде *ћеш* се *поклонити*, сине, те се моли Богу по закону и прочитај часно еванђеље; гробницу *ћеш* руком *ирекрстити*, на доведи тридесет попова. — Ако удариш кроз то село, *свратићеш* мојој кући. — Tu non cessabis et ea, quae habes instituta, perficies.

5. **Кондиционал**, сам или са свезом *да*, показује, као што ћемо видети, жељу, али, како су заповест и жеља сродна значења, у неком се примеру осећа и заповест; на пр.:

Где је тај човек? Ђаво *би* га *знао*, где је!

6. Место израза заповести *да речем*, *да речемо*, *да се рече*, који се јављају као уметнуте реченице, може се употребити **инфинитив**, који ту, дакако, стоји самостално, апсолутно. Ту исту замену, и ако ређе, могу учинити и **партицип перфекта пасива** или **прилог прошлог времена**.

Примери:

Све је то, тако *рећи* (*ὡς εἰπεῖν*), скриљено и измишљено. — Ево сад и мојега одговора или, управо *рећи*, правдања. — Укратко *рећи* (или: *рекавши*, *речено*), они нису били спремљени. — Ми се, управо *рећи*, нисмо томе ни надали. — Истину *рекавши*, ми смо друкче мислили.

Слично томе узима се инфинитив у службеном говору; на пр.: *Писати* ђачким родитељима, да уредније шаљу делу у школу.

У грчком, код песника, може доћи инфинитив место императива: *Τὸς ἀπλίτας ἀπιέναι παλιν οἰκάδε*.

Жеља (оптатив).

1. Жељу најчешће казује **прошаста глаг. придев**: *Помогла* ти рука Божја! — Бог му *дао* свако добро! — О Кадићу, *кукала* ти мајка! — Од руке му ништа не *родило*! — Ко је путник, срећно *утовао*! — Ав' узела мила брата свога, Божја од вас не *остало* трага!

Овове из латинског и грчког одговарају примери: *Dii hanc rem bene vertant (verterint)*. — *Si hoc negem, ne sim salvus*. — Ὁ παῖ, γένοιτο πατρός εὐτυχέστερος.

2. Много ређе показују жељу **кондиционал**, сам или са свезом *да*, и **презенс** са свезом *да*; на пр.:

Дао би Бог, да тако буде! — Кћери моја, *да* би те не *било*! — *А* *да* би ме не *родила* мајка!

Да си срећан и задовољан! — *Да* му Бог *да* рајско насеље! — *Да* ти Бог *надокнади*!

3. **Перфект** може имати ово значење само у споменутом примеру:
Браћо наша, добро *сте* нам *дошли*!

4. **Инфинитив** је у овој служби врло редак и необичан; управо нема га сем с речју *тако*: на пр.: *Тако* ми се мајком *звати*! — *Тако* ти здраво *путовати*!

Намера

1. Ово се значење, дакако уз намерне (финалне) свезе, казује **презенсом** или **кондиционалом**; на пр.:

Послах му писмо, *да* се што пре *крене*. — У Школу идемо *да* *учимо*. — Много сам се трудио и радио, *да* не *дођу* овамо.

Да би се ова приповетка *разумела*, морамо навести нека објашњења. — Тада он притрча к нама, *да* би штогод *чуо*. — Науми да се здружи с аждајом, *како* би више зла *чишио*.

2. Намеру уз глаголе кретања може, поред споменутих начина, казивати и **инфинитив**, што поглавито бива у песмама, ређе у говору; на пр.:

Идем, мајко, *просити* девојку. — Дигоше се свати *путовати*. — Подиже се српски цар Стјепане из Призрена мјеста убавога; подиже се хитар лов *ловити*. — Сједе Милош ситну књигу *ишати*'. — Невоља ме, мајко, натерала, па сам дошла *ишати* твога сина, не би ли ми могао он за њега што казати. — Као да си дошао ватре *узети*.

Овога има и у латинском и грчком, али само код песника: Proteus pecus egit altos visere montes. — βῆ ἰέναι.

Допуштање (концесија)

Као и предња значења, тако се и концесија може исказати различним гл. облицима.

1. У овој служби најчешће налазимо **прошаста гл. придев**:

Клашило се, не *клашило*, јешћу те, платио сам те. — *Јео* не *јео*, *ишо* не *ишо*, *терао* не *терао*, нећеш га стићи. — Богме, господару, ти се *шалио* или не *шалио*, ја сам за истину примио. — *Хтео* не *хтео*, морам се покорити.

2. Исто тако допуштање се може казати **императивом**:

Карај је, мајко, не *карај*; *удри* је, мајко, не *удри*, она је моја те моја. — *Казните* ме, не *казните*, ја остајем онај исти.

Ово и њему слично погодбено значење налази се и у она два прва примера, што смо видели код пословица.

3. И **инфинитив** може имати ово значење, ма да доста ретко:

Борити се не *борити*, све вам је једно, мораћете се предати. — *Врат'* се *натраг*, мила снахо, *караћу* га ја. *Ил'* ти *карат'*, *ил'* не *карат'*, не *вратих* се ја. — Ја ти нећу из твог двора поћи, *знат'* ми сиђет'

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIBRS

три бијела дана. — Рече ли (мајка) те мени дати? Или *дати*, ил' не *дати*, ти си моја свакојако.

4. Напослетку, допуштање се казује и глаголским прилозима:

Примере предњих тачака упореди с латинским: *Naturam expellas furca tamen usque recurret.*

Зато им говорим у причама, јер *гледајући* (и ако гледају) не виде и *чујући* не чују, нити разумеју. — Не *видевши* бојног поља, опет се хвали, да је био у окршају. Не *давши* никаква повода томе, опет ме окривљују. — *Risus interdum ita repente erumpit, ut eum cupientes tenere nequeamus.*

Концесија се, дакако, казује, и то најчешће, концесивним свезама с различним глаголским облицима, али то није никакав нарочит случај за наше расправљање и не спада у овај наш преглед. На име, значење радње није ту увек једно, па да се казује неким гл. обликом, или да се на њему измењују различни гл. облици (види: заповест, жељу и намеру), што бисмо, разуме се, узимали као утврђен исказ концесије, т. ј. као нарочит случај службе извесног или извесних глаголских облика, него они долазе ту, како кад затреба, да покажу, као и иначе, или садашњост, или прошлост, или будућност.

Погодба

Концесија је само једна одлика погодбе, и сви облици, сем прошастог придева, које видесмо код концесије, могу казивати и погодбу.

1. **Императив:** *Учини* тако што, па смо пропали.

2. **Инфинитив:** У цркви се, истина, не сме разговарати, али по потреби *проговорити* (т. ј. ако се проговори) коме коју реч, томе нема приговора.

3. Много се чешће у овој служби налазе **глаголски прилози:** Добро *чинећи*, све ћеш их покорити. — *Безећи* натраг, падали бисте у реку. — *Казавши* истину, немаш се чега бојати. — *Проуговавши* кроз Србију, друкчије ћете мислити. — *Non potestis, voluptate omnia dirigentes, retinere virtutem.*

Горњи се начини јављају као одмена кондиционалних реченица само у извесним случајевима, а то ће рећи, да се погодба обично казује кондиционалним реченицама. Каогод што концесивне реченице не спадају у наше расправљање, тако исто не спадају ни ове.

Као додатак овом прегледу споменућемо још нешто.

1. Глаголски прилози могу, сем концесивног и кондиционалног значења, имати темпорално, каузално и модално, и у свим тим службама, сем модалног, могу се заменити дотичним реченицама; на пр.:

То *рекавши* (кад то рече), баци новчић у поток. — *Не знајући* (будући да не знађаше) никаква заната, морао се потуцати од немила до недрага. — *Дружећи* се с рђавима (ако се дружиш), и сам ћеш

постати рђав. — *Не давши (и ако нисам дао)* никаква повода томе, опет ме окривљују.

2. Споменуте службе инфинитива врло су ретке, и, којим се реченицама могу казати, јасно је из самог расправљања. Тако исто и остале његове службе могу се казати реченицама, и то са свезом да. Ево неколико примера за то:

Нису могли *говорити (да говоре)*. — Не умемо *радити (да радимо)*. — Не знате *читати (да читате)*. — Нису кадри ово *разумети (да разумеју)*. — Он није достојан *живети (да живи)*. — Главни му је посао *учити (да учи)*. — Леп је *гледати (да се гледа)*. — Страх га је *говорити (да говори)*. — Потребно је било *отићи (да се отиде)* тамо. — и т. д.

Илија Лалевић

РАЗВИЋЕ СВЕТЛОСТИ КОД БИЉАКА¹

Од проф. Д-р Ханса Молиша

Пре 62 године у једној седници 21. скупштине немачких природњака и лекара, држане у Грапу, којој је председавао нико незнатнији до славни хемичар *J. v. Liebig*, говорио је аустриски испитивач *J. F. Heller* о светлењу трулога дрвећа и заступао мишљење, да развиће светлости не припада самом трулом дрвету, већ једној глави, који га прожама. Кратко време после тога подвргао је исти испитивач светлење животиња и биљака, које се распадају, подробном испитивању и при том је нашао, да светлење меса, мртвих морских животиња и разних трулих биљних објеката не представља један чисто хемијски, већ биолошки процес, проузрокован увек каквом биљком, и то баш каквом гљивом. Не светли месо, риба и дрво, већ гљива која живи на њима и проузрокује почетак распадања. Као што је познато, приоритет овога открића, пошто су *Heller*-ова испитивања потпуно заборављена и пошто сам их ја тек пре кратког времена обелоданио, приписује се извршеном физиологу *E. Pflüger*-у, али свакако без права; приоритет припада несумњиво *Heller*-у.

¹ Ово је предавање, које је држао проф. ботанике на немачком универзитету у Прагу, *Молиш*, у другој општој седници 77. скупа немачких природњака и лекара, 29. септембра 1905. год., у Мерану. Како је проф. *Молиш* написао у 1904. год. дело *Keuchende Pflanzen*, у издању Г. Фишера из Јене, у којем је изложио не само резултате испитивања других, већ највећим делом своја сопствена проучавања, то се ово предавање може сматрати као кратак, концизни извод из њега, у који је ушло оно што је најважније и најинтересантније. Предавање је штампано у часопису *Naturwissenschaftliche Rundschau* од 5. октобра 1905. г., бр. 40., стр. 505—511., одакле је и преведено.

Сазнањем, да је наш проблем биолошки, створена је важна подлога за даље испитивање. Кад је за тим *R. Koch* увек у науку своју бактериолошку технику и методу чисте културе, приступило се у првом реду култивисању разноликих светљивих бактерија а у најновије време и култивисању виших светљивих гљива. Тек тада омогућено је, да се разликују разнолике врсте једне од других, да се лепо испитују услови развића и природа светлости и да се са већим успехом приступи ближе проблему светлосна развића. Ако се не обазиремо на светљиве *Peridinea*, које се увршћују час у животиње, час у биљке, и које имају знатан удео у величанственој појави морске светлости, и ако оставимо на страну т. зв. севање извесног цвећа, које је прво запазила кћи *Линсова* и које свакако почива на сасвим другим узроцима, вероватно на каквом чисто физичком, и можда припада појавама, у које долази појава ватре Св. Елмса, то излази, да све биљке, које одају светлост, припадају гљивама, и то бактеријама и кончастим гљивама. Да би се избегли неспоразуми нека је одмах поменуто: кад говорим о биљкама, које одају светлост, мислим увек на светлост, коју производи сама биљка, на сопствену а не на рефлектовану светлост, на коју (рефлект. светлост) се своди као што је познато красно иризирање неких морских алга, изванредна, као смарагд зелена сјајност и светлење протонеме од *Schistospegia osmundacea* и рефлексе флагелате *Chromophyton Rosanoffi*, који подсећа на растопљено злато.

Познате су већ око 30 разноликих бактерија и од прилике за половину од тога друге гљиве, које могу да светле. Ако се упореди овај број са укупним бројем свих познатих биљних врста, мора се свакако означити као врло мали. Па и поред свега тога, пошто поједине од гљива, што светле, долазе у најобичније биљке, често смо окружени у природи па и у домаћем газдинству светљивим објектима, што бих желео објаснити двама примерима.

Све до пре кратког времена сматрано је светлење меса закланих брва као реткост која изазива чуђење, као куриозум, чији је постанак приписиван непознатим а ретко вероватним узроцима. Кад се сам латих, да ствар испитujem, немаћих материјала, и ма да сам ступио у везу са разноликим личностима и заводима, који још понајлакше могаху доћи до меса које светли, није ми послато у току од 2 године ни једно једино парче. Вејох већ наумио, да напустим свој план, кад ми паде на ум, да испитujem месо, које ми се шаље за кућу, и на моје изненађење показа се, да такво месо, остављено за 1 до 3 дана у какав хладан простор, отпочиње у многим случајевима да светли. У даљем трагању за овом појавом нађох, да светлење наступа још много чешће, кад се купљено месо метне тако у 3% раствор кујнеске соли, да му од прилике једна половина вири из њега. Од испитиваних проба меса за време од 3 месеца светледе су око 87%, и то од го-

већег меса 89%, а од коњског 65%. Као узрок светлења откривена је помоћу чисте културе увек једна и иста јако светљива бактерија, *Bacterium phosphoreum* (Cohn) Molisch. Пошто сам већ кроз више година изводио такве опите не само у Прагу, већ и у другим варошима, у главном са истим резултатима, може се спонтано светлење меса одиста сматрати као сасвим обична појава. Проузроковач оваквог развића светлости, *Bacterium phosphoreum*, долази према томе у најобичније бактерије, распрострањене у нашој близини; налази се на месоу у леденицама, кланицама, на пијацама, на шта више има га и у кујнама, где се месо по правилу готови. Само тако објашњив је чудноват појав, да могу тако многе пробе меса да светле спонтано.

Последњих година наишао сам још на једну другу појаву светлења, која је била готово потпуно непозната, мада долази у најобичније. Мислим на светлење трулог лишћа. При ноћним шетњама у тропима, нарочито на Јави, наишао сам често изумрло лишће бамбусово, од *Nephelium*-а, *Aglai*-е и др., које у мраку светли. По повратку у Европу, снабдевен приборним искуством у тропима, испитивао сам ову појаву и на домаћем земљишту и наишао сам, да је мртво храстово и буково лишће, које светли, у Средњој Европи нешто сасвим обично. Лишће мора да је на каквом умерено влажном месту и у извесном ступњу распадања. Нарочито светли необично лепо такво лишће, које има услед трулења више жућкасту или беличасто-жуту боју или које изгледа пегаво жуто или пегаво мрко. Оно светли већином наместицаво, ређе свуда где га има, белом, потмулом и мирном светлошћу. И овде није узрок светлости лисна материја, која се распада, већ гљива, која живи у њој. Према мојим посматрањима светли лети повећи део опала лишћа у храстовим и буковим шумама, и свуда је шумско земљиште осветљено истина слабо, али у мраку лепо видљивом светлошћу таква лишћа. На жалост, до сада нисам успео, да пронађем гљиву која изазивље светлење трулога лишћа. На против применио сам са успехом методу чисте културе на гљиве, које проузрокују светлење дрвета, и помоћу ње открио сам у *Agaricus weleus*-у и мицелији x оне две гљиве, које га проузрокују код нас у највећем броју случајева. При том се у исто време показало, да се извесне криптогаме, означаване у опште као светљиве гљиве, имају да избришу из групе фотомицета, као *Xylaria Huroxylon*, а њој би се могла продужити и *Trametes pini*.

У *Bacterium phosphoreum*-у и мицелији x , која се може привремено назвати тако, пошто до сада и поред вишегодишњег култивисања није још образовала спориферне органе, на основу којих би се могла одредити, добивени су, због релативно великог светлосног интензитета и врло дуготрајна светлења, два ванредно повољна објекта за експериментисање, да се тачније проучи развиће светлости са разноликих страна.

Светлење и развиће светљивих бактерија зависе између осталог од извесних соли и органских тела. Код највећег броја, пошто имамо по правилу посла са морским бактеријама, игра важну улогу Na Cl , због чега се хранљивим растворима обично додаје 3% од њега. Пу кујнска со не дејствује ипак ту тако јако као храна, већ игра улогу осмотична фактора, чинећи хранљиви супстрат више или мање изосмотичним са ћеличном садржином. Због тога се може заменити другим солима, са KCl , Mg Cl_2 , Ca Cl_2 , KNO_3 , KJ и $\text{K}_2 \text{SO}_4$, шта више код извесних бактерија стекао сам угисак, да KNO_3 условљује јаче светлење него хлориди калијума и натријума.

За подробна и значајна испитивања о односима између хране, моћи светлења и растења захвални смо *Beijerinck* -у. Принцип његових испитивања састојао се у главном у томе, да су фотобактерије са желатином, у којем се налазило нешто од какве хранљиве материје, разливане у плоче. Бактеријско поље, раширено у танак слој, отпочиње одмах да светли. Али чим је хранљива материја утрошена, престаје светлење. Ставе ли се на желатин оне материје, чији се утицај на светлење и растење треба да испита, оне се растварају и дифундују у свима правцима једнога кружног поља. Ако додата материја изазивље развиће светлости, види се, кадкад већ после неколико секунда, како дифузионо поље светли. Бактеријска поља, направљена на овај начин, реагују са невероватном финоћом. Извесне материје, нарочито девулоза и гликоза, осветле поље већ после неколико секунда. Фотобактерије реагују на тако минималне количине тих материја, да *Beijerinck* види у овим реакцијама парњака Бунзеновој пламенској реакцији, шта више, бактеријска је реакција у извесном смислу још кориснија, јер дуже траје.

У односу према угљенику и азоту као храни понашају се светљиве бактерије разнолико. Једне, које је *Beijerinck* назвао пептон-бактеријама, кад развијају светлост, излазе на крај са пептоном или са каквим беланчевинастим телом, друге, које називље пептон-угљеничне бактерије, изискују истовремено присуство каквог пептонског тела, које има да да потребан азот, и још какво угљенично јединење, које не мора бити безазотно.

Ако је хранљиви материјал подесан, да подржава растење и размножавање бактерија, он изазивље не само светло поље, већ и поље растења, „ауксанограм“, карактерисано безбројним бактеријским колонијама, које се у дифузно пољу развијају много јаче него ван њега. *Beijerinck* називље такву хранљиву материју „пластичном.“ Каква светљива материја увек је пластична, али не и обрнуто. Отуда следеће важна чињеница, да развиће светлости код светљивих бактерија не мора бити везано нити за растење, нити за дисање.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilib.rs

На духовит начин употребио је *Beijerinck* светљиве бактерије и за дознавање минималних количина ензима, као што се види из следећег примера. Он се користио при том околношћу, да *Photobacterium phosphoreus* даје са малтозом светлост, што не чини *Ph. Pflügeri*. Он узимље добро прокувану смешу морске воде са 8% желатина, 1% пептона и $\frac{1}{4}$ % кромширова скроба. Једном делу од ње додаје мало од *Ph. phosphoreus-a*, другом од *Ph. Pflügeri* и добије после очвршћавања подједнако светљиве желатинске плоче, у којима скроб остаје непромењен, пошто ове бактерије не излучују никакав дијастатичан ензим. Метну ли се на плоче разни дијастатични препарати (малтоза, панкреатична дијастаза, птијалин), они дифундују на све стране, претварају скроб у шећер и одмах се појаве при основи *Photobacterium phosphoreum-a* јако светљиве мрље, док се на основи *Ph. Pflügeri* ништа од свега тога не примећује. На овај начин, дакле, обелодањује *Photobacterium phosphoreus* повећаном продукцијом светлости присуство малтозе односно дијастазе.

Ради разумевања суштине развића светлости код биљака треба пре свега истаћи, да је за светлење слободни кисеоник неопходно потребан. Светлење почива на оксидацији. За најфиније опите о зависности светлења од кисеоника захвални смо сјајној *Beijerinck*-овој вештини експериментисања. Према његовим испитивањима представљају светљиве бактерије најосетљивији реагенс за кисеоник, који за сада имамо. Необично мале количине кисеоника, које ослобађају једноћеличне алге на светлости при асимилацији CO_2 , довољне су, да бактерије у тренутку засветле. Унесу ли се зелене ћелије у какву цев напуњену светљивим буљоном и држане у мраку, нестане на мах бактеријске светлости, пошто бактерије утрше дисањем за кратко време у течности растворени кисеоник. Ако се пусти по том да светлост једног јединог наливдрвца дејствује на цев у мрачној комори за неколико секунда, засветли одмах после тога цела цев, зелене ћелије ослобађају кисеоник и овако баснословно мале количине ослобођена кисеоника довољне су да учине, да бактерије одмах засветле. Ово је диван пример за то, да се физиолошка метода може не само са успехом такмичити са најбољим физичким и хемијским методама у осетљивости, већ их шта више може надмашити, и да живо биће може вршити науци и као методски фактор неоцењиве услуге.

Широј публици може се демонстровати значај кисеоника за развиће светлости на овај начин. Стаклена цев, затопљена на једном крају, дугачка 1 до $1\frac{1}{2}$ м. и од прилике 8 см. широка, напуни се светљивим буљоном (помешаним са *Bacterium phosphoreum* или са *Pseudomonas lucifera*) скоро до врха, тако, да у горњем крају остане само $\frac{1}{2}$ до 1 см. дугачак простор, испуњен ваздухом. Ако се пусти да тако приправљена цев постоји $\frac{1}{4}$ сата, угаси се светлост свуда у

буљону, изузев у мениску, јер бактерије потроше дишући сав растворени кисеоник. Затвори ли се сада цев палцем и преокрене, ваздух се пење у облику мехура на више и чини да цео буљон понова тако засветли, да изгледа као кад се у мраку пење лагано каква светла ракетла. Ако се остави цев понова на миру, буљон се угаси после $\frac{1}{2}$ сата или још раније и опет се може тада опит поновити и учинити да буљон понова засветли.

Готово сви ботаничари узимљу да постоји директан однос између развића светлости код гљива и дисања. Али су већ *Ludwig* и други показали, да се светљиве бактерије могу однеговати и без развића светлости и да инак расту и дишу, а тако исто лако се можемо уверити, да се при пењању температуре истина непрекидно увећава интензитет дисања, али интензитет светлости само до извеснога ступња. Између развића светлости и кисеоника постоје слични односи као између развића боја и кисеоника. Највећи број хромогених бактерија образује боју само у присуству кисеоника, као што се може видети у каналу, направљеном убодом (*Stichkanal*). Само онде, где слободни кисеоник налази приступа, образује се боја; дубље доле, у безкисеоничном простору, расту бактерије без боје. Образовање боја и развиће светлости оксидационе су појаве, само док се образовање боја није до сада доводило у директну везу са дисањем, код светлења биљака био је ово случај све до данас. Али пре него што се докаже, да се са развићем светлости повећава и продукција угљен-диоксида, не сме се бар за сада идентификовати развиће светлости са процесом дисања, и ако између њих врло вероватно могу постојати индиректни односи.

Са разјашњењем суштине развића светлости бавили су се узгредно или подробно у новије доба многи испитивачи (*E. Pflüger, Radziszewsky, Dubois, F. Ludwig, Katz, Tollhausen, Lehmann, Beijerinck, Mc Kenney* и *Nadson*), али се ипак о томе још јако разилазе мишљења. У колико се наше знање о томе увећава, у толико постаје вероватније мишљење, да у унутрашњости ћелије постаје једна хипотетична материја, фотоген, који може да светли у присуству слободна кисеоника. Јаку потпору добило је ово мишљење кад је *Radziszewsky* доказао, да је велики број органских тела, н. пр. алдехиди, етерска уља, угљоводоници, масна уља и извесни алкохоли, у стању да светли, кад се једини са активним кисеоником (озоном) при алкалној реакцији. Пошто је светлост таквих тела слична и по спољном изгледу и по спектру са оном, коју дају жива бића, и пошто се неке *Radziszewsky*-јеве супстанциије, које светле под наведеним погодбама, налазе и у живим ћелијама — ономићем само на лецитин, масти, холестерин, етерска уља и грожђани шећер — дошао је поменути испитивач до уверења, да се развиће светлости и у живим бићима да свести на оксидацију таквих тела. Било би до душе на мах решено, да ли је *Radziszewsky* у праву,

WWW.UNI
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

како би се успело, да се из светљивих ћелија добије каква фотогенска материја, која и ван ћелије светли. Само што такав експеримент није до данас још испао за руком. Даље, по *Pfeffer*-у, не налази се у живим биљним ћелијама никакав активни кисеоник, дакле не постоји једна од претпоставака, од којих *Radziszewsky* мора поћи, јер његова светљива тела дају светлост само у присуству активна кисеоника. — Поред свега тога држим да је фотогенска теорија још увек најоправданија, и ако за сада незнамо ништа о природи фотогена. Могуће је, да је то какво тело, које не долази у мало пре поменуте светљиве материје, можда каква сунстанција, која може светлети и без активног кисеоника. — Има неколико чињеница, које по мом мишљењу управо намећу претпоставку о једном фотогену. Тако, код извесних животиња излучују се безћелични светљиви секрет, а извесне ћелије и њихови делови могу да светле и кад су у мраку. Нека се помисли на *Pholas*, на извесне инсекте и неке црве.

Од великог је значаја чињеница, којој је још и сувише мало поклоњена пажња, да нека ткива и ћелије могу шта више да светле и кад су мртве. Тако, потези, написани светљивом масом од *Luciola italica*, постају поново светли кад се овлаже. Светлосни органи од *Lampyrus postilusa*, осушени најбрижљивије и чувани у вакуму, не светле. Али ако се изваде и овлаже капљу дестиловане воде, појављује се по *Vongardt*-у светлост чак и после једне године. У секрету извесних мириопода, кад се њим импрегнира хартија за филтрирање, може се влажењем изазвати светлење и после два месеца. У оваквим случајевима не може се зацело говорити о живим ћелијама и живим ћеличним деловима, јер нико неће хтети да сматра тело каква инсекта као живо, кад је стајало осушено годину дана у вакуму. Овде не може бити више речи о каквом виталном, већ о једном чисто хемијском процесу, о једној материји, која светли у присуству воде и слободног кисеоника.

Ну код светљивих биљака нема свакако никаквих светљивих секрета, као што се погрешно узимало, јер светлење бива само у унутрашњости ћелије. Поред тога, светлење се виђало до сада само на живој биљној ћелији, и због тога се може означити светлост биљака као животна светлост. Али као што се још до пре кратког времена држало, да је и алкохолно врење нераздвајно везано са живим квасним ћелијама, па сада ипак знамо, благодарећи *Buchner*-ову открићу, једном од најсјајнијих на пољу биохемијском, да је то само једна одређена материја, фермент цимаза, која одвојена и за се, премда безживотна, може да производи алкохолно врење, било би нешто слично појмљиво и за фотоген. Кад се ипак, и поред свих напора, није успело, да се таква светљива материја издвоји, највероватније је да то долази отуда, што се светљиво тело образује увек у врло незнатној количини, што је врло лабилно и што се са изумирањем ћелије и само мења. Какав

www.uns.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

је фотоген и да ли светљење представља какав ферментативни процес, не може се за сада одговорити. Будућа испитивања имаће да то реше. Да се фотоген докаже, да се у колико је могућно изолује из ћелија и да се доведе да светли и ван ње, изгледа ми примамљива и с обзиром на друге биохемијске чињенице не сасвим безуспешна тежња.

Ко је икада гледао ројеве свитаца, како као звезде дугалице пролећу кроз мрачну ноћ и ко је са одморним очима дивећи се посматрао интензивно светле чисте културе од бактерија и виших гљива, биће да је и мимо вољу био занесен особином ове „живе“ светлости. Отуда је лако појмљиво, да се у добру, када нас је физика изненадила са новим, неслућеним врстама зракова, које су нам изгледале у првом тренутку као чудо, са удвојеном пажњом окренуло природи ових врста зракова, што долазе од живих бића, и тежило се, да им се испитају физичка, хемијска и физиолошка дејства.

У првом реду желео бих скренути пажњу на важну разлику у начину светлења код животиња и биљака. Ако оставимо на страну *Peridinea* и задржимо се само на гљивама, биљке светле увек за дуже време, бактерије и више гљиве светле данима, недељама, месецима, шта више, под извесним погодбама, нарочито при великој количини хране, и годинама непрекидно и дању и ноћу, док животиње, са малим изузетком, светле релативно само кратко време, обично само неколико секунда или минута, тако да светлост код њих чини утисак какве муње или варнице.

Светлост гљива је беличаста, зеленкаста или плаво-зелена, супротно ранијим тврђењима није никад таласава као светлост фосфора, никада немирна и варничаста, већ увек тиха и равномерна, свеједно, било да се посматра голим оком или под микроскопом. Интензитет јој је по правилу увек незнатан, али има бактерија које тако интензивно светле, да им се светлост види и са неодморним очима на јасном дану у осенчену куту какве собе. Изванредни облик у овоме правцу јесте *Bacterium phosphoreum* (Cohn) Molisch, светљиве бактерије заклана меса, а још у већој мери *Pseudomonas lucifera* Molisch, једна фотобактерија, коју сам открио пре 2 године на морским рибама и која по светлосном интензитету надмашује све до сада познате светљиве бактерије.

R. Dubois-у припада заслуга, да је први покушао, да бактеријску светлост употреби за лампу, и ја сам, имајући поменуте две јако светљиве бактерије, понова предузео *Dubois*-вљев покушај и на следећи сам начин конструисао једну бактеријску лампу: У Ераенмајерову стаклену боцу од 1 до 2 литра метне се 200 до 400 см.³ соно-нептонског желатина, запуни се запуначем од вате и стерилише. Пошто се расхлади, и пре него што се желатин поново стињи, он се импује помоћу платинске игле младом, добро светљивом културом *Bacterium*

posphoreum-a или *Pseudomonas lucifera*, па се боца, држана скоро у хоризонталном положају и непрекидно лагано окретана, хлади млазом воде, при чему се желатин стињи на целој њезиној унутрашњој површини после неколико минута. Цела је боца постављена тада свуда једним више или мање дебелим желатинским слојем. При држању боце у каквој хладној соби развију се већ после једног до два дана на целом унутрашњем зиду тако многобројне колоније, да боца светли тада ванредно лепом плавичасто-зеленом светлошћу и пружа величанствен изглед својом тихом, потмулом сјајношћу. Пре кратког времена нашао сам, да се светлосна моћ такве лампе може знатно увећати, кад се импховање на желатину изводи у облику већег броја потеза, удаљених један од другог од прилике на 1 см., који иду од боцине основе до њезина грлића, и кад се желатину дода 1—2% петона и од прилике 1/10% глицерина. Таква лампа очува моћ светлења у хладној, незагрејаној соби око 14 дана, и при њој се могу са очима привикнутим на мрак читати бројеви на ценном сату, скала термометра или крупније штампани слог. Таква се боца може видети у мрачној ноћи још са 64 корака даљине и може се за нужду употребити и као ноћна лампа. Кад рибари употребљују са успехом као мамац мртву, светљиву своју (*Pleuconectes flessus*) због њезине светлости, могла би и једна оваква лампа вршити лепу услугу у рибарству као средство за намамљивање риба.

У будућности ће се можда успети, и моји ме опити побуђују да ово тврдим, да се овај извор светлости, врло економан и готово слободан од топлх зракова, помоћу нарочитог састава хранљивог супстрата и помоћу вештачког одабирања ојача толико у свом интензитету, да се такве „живе“ лампе због своје јевтиноће, дугог, непрекидног светлења, безопасности и хладне светлости могу и практички употребити, нарочито у барутним магацинима, у рудницима који нису сувише топли и на другим местима.

Ослањајући се на испитивања *F. Ludwig*-а и *Forster*-а може се помоћу мојих јако светљивих бактерија и хипомицета показати, да су спектри њихове светлости континуирани, без тамних линија, и да су по правилу светли спектри, да не показују, дакле, због свог незнатног светлосног интензитета никакве боје, да се јаче издужују ка љубичастом крају, него што је то случај у спектру виших гљива — а то вреди и за светлост инсеката — и да поред мање заступљених жутих и плавих доминирају зелени зраци. У интензивној светлости *Pseudomonas lucifera* могао сам шта више помоћу спектра разликовати зелену, плаву и љубичасту боју. Ово је први констатован случај, да су у спектру светлости једне биљке виђене и боје.

Већ спектрални састав светлости гљива допушта да се мисли, да она може дејствовати и на фотографску плочу, и одиста показали су опити разних испитивача, као *v. Haren-Nomaa*-а, *B. Fischer*-а, *Forster*-а,

Barnard-а а нарочито *R. Dubois*-а, да се при бактеријској светлости може фотографисати. Употребе ли се јако светљиве бактерије, које су ми стајале на расположењу, могу се јасно фотографисати бактеријске колоније у њиховој сопственој светлости већ после експоновања од 5 минута, а при употреби бактеријских лампа могу се добити лене слике и од разноликих објеката: биста, термометра и штампана слога. У овом другом случају мора експонирање трајати више часова, да би се добиле јасне слике. Напротив при непосредном додиру какве светљиве културе са фотографском плочом, довољно је већ време од једне секунде, ако се треба да покаже само дејство светлости на плочу. Све слике, које су до сада приуговорљене, постале су светлошћу од колонија или од великих култура. Ну изгледа ми вероватно, да ће се можда, с обзиром на тако рећи бескрајну осетљивост фотографске плоче, успети у-будућности, да се фотографише у својој сопственој светлости једна једина бактеријска ћелија, као што се успело, да се на фотографској плочи појаве саме небесне звезде, невидљиве нашем ненаоружаном оку.

Открића Рентгенових и Бекерелових зракова и зрачење радио-активних елемената довело је до помисли, да се и у бактеријској светлости могу находити зраци нарочите врсте. Ну тврдња, коју је изнео *R. Dubois*, да бактеријска светлост продире кроз непровидна тела, као дрво и картон, почива на обмани, изазваној непосредним утицајем дрвета и артије на сребрне соли. На исти начин могао бих објаснити чудновате и физичарима потпуно загонетне податке јапанскога испитивача *Mauaroka* о светлости свитаца. Светлост гљива — а то исто вероватно вреди и за светлост свитаца — дејствује на сребрне соли као и обична дневна светлост и није у стању да продире кроз непровидна тела.

Изгледа да није без интереса поменути, да бактеријска светлост врши и физиолошка дејства на биљке. Хелиотропска осетљивост по *Wiesner*-у, као што је познато, необично је велика код етиолираних клица извесних биљака; биљка разликује боље минималне разлике у јасноћи него наше око и отуда се сме са правом сматрати као изврсни физиолошки фотометар. Ова необична осетљивост према светлости подстакла ме је, да експериментално испитујем хелиотропску снагу бактеријске светлости. И одиста бактеријска светлост може да изазове код разноликих клица (сочиво, грашак, боб) и гљива (*Phycomyces* и *Xylaria Neuroxylon*) позитивни хелиотропизам. Ту видимо особит појав, да једна биљка утиче на покрете друге и да бактерија продукцијом зрачне енергије у облику светлости нагони какво биљно стабло, да расте готово управо ка светлом извору. С друге стране бактеријска светлост није способна да изазове образовање хлорофила, вероватно због тога, што је за овај процес и сувише слаба.

Приступимо сад питању, да ли је тако чудновата појава, какву представља развиће светлости у биљци, од ма какве користи за биљку, користи која се може познати. Изгледа да су зоолози сложни у томе, да светлост какве животиње може бити за њу од великог значаја, јер кад се има пред очима муљевити или експлозивни постанак светлости, изненадно излучавање каква светљива секрета и чудновата грађа светлосних апарата код дубокоморских животиња, које живе у најпотпунијој помрчини, одиста постаје несумњиво, да такве грађе стоје у служби организма и да многе животиње имају од развића светлости неку одређену корист, било да се помоћу ње узајамно примамљују или плаше, било да осветљавају своју околину, да би могле ухватити сигурније и лакше свој плен. Много је теже одговорити на постављено питање код биљака. Изречена је идеја, да је бактеријама способност да светле средство за распрострањавање. Светлост бактерија, које се налазе на трулим морским животињама, требала би да мами разнолике животиње на морско жало да једу трулине, а животиње би требале разношењем бактерија да допринесе њихову распрострањавању. Слажући се са *Vejerinck*-ом држим, да се овакво схватање не може одржати, пошто таласи и обалски песак изврсно помажу распрострањавање бактерија. У извесној недоумици могао би се бити о томе већ код светљивих шеширастих гљива (*Hymenomycetes*), и одиста је истакнути биолог *Kerner* исказао мишљење, да њихова светлост показује пут двокрилицима из фам. *Endomichidae* и тврдокрилицима из фам. *Fungicolae*, који полажу своја јаја у мицелије и између базидија на ламелама *Hymenomycet*-а, и да дотичне животиње чине при том услугу гљивама разношењем њихових спора. На први поглед изгледа овакво мишљење врло примамљиво, али при ближем разматрању не могу се ипак отклонити извесне противречности. Тако, неразумљиво је, зашто не светли плодносно тело код *Agaricus meleus*-а, које носи споре и лако је приступачно инсектима, а светли му мицелија, која се разгранавља испод коре и у дрвету, и не носи обично баш никакве органе за размножавање. Кад би светлост мицелије имала овде тај значај, да примамљује инсекте или њихове ларве, онда би у овом случају само шкодила гљиви, јер би мамила животиње не да је распротру, већ да је поједу и на тај начин униште. Светлост би јој била пропаст. Ако би светлост биљака имала тај значај, да животиње ноћу примамљује, неби се могло лепо разумети, зашто биљке не светле тада само ноћу, већ непрекидно и дању и ноћу, дакле и онда, кад њихова светлост остаје животињама и иначе невидљива. Код биљака стоје дакле ствари сасвим другачије него код светљивих животиња, и при таквим околностима изгледа ми да је боље држати се подаље од смелих спекулација и просто мирно признати, да за сада неможемо дати никакво вероватно еколошко објашњење о светлости гљива, можда а и највероватније због тога, што

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

она не представља ништа друго, до потребну конзеквенду у промету материја светљивих гљива.

Ако на завршетку бацимо поглед на наш проблем још са енергетичне тачке гледишта, види се, да се може у биљци поред разних врста енергије, топлотне, електричне и хемијске, појављивати и зрачна енергија у облику светлости. Значајни факт! Зелена ћелија хвата својим микроскопски ситним редуccionим лабораторијама, хлорофилним зрнима, зрачну енергију што долази од сунца и претвара живу силу светлосних зракова у хемијску енергију. Из угљене киселине атмосферског ваздуха постаје при том ослобађањем кисеоника органска материја, у којој је нагомилана напонска снага. Органске материје улазе као храна у светљиве животиње и биљке и развијају у њима при промету материја опет топлоту и светлост. Дакле прави крвоток у биљци од светлости ка светлости! Одиста, светлост живих бића произлази од сунчеве зрачне енергије. Било да излази светлост из свичеве женке, која својом лампом, седећи у трави, показује пут похотљиву мужјаку; било да *Noctiluca* и *Peridineae* изненадно засветле надражене кљуном лађе или заошијане таласом; било да дубокоморски раци осветле својим светлосним органима мрачно дно морско или било да каква светљива шешираста гљива испуни у прашуми своју најближу околину магијском вечерњом светлошћу — светлост организама у основи узета није ништа друго, до сунчева зрачна енергија, то је биљком ухваћена и прерађена светлост, то је сунчана светлост коју биљка понова рађа.

1. XII. 1905.

Превео Д. Ј. Катић

НОВИ УНИВЕРЗИТЕТИ ФРАНЦУСКИ¹

— Гастон Рувје —

1. Препорођај универзитета.

Мисао, данас потпуно остварена, о вишој настави у Француској потекла је у самим зачецима савремене Француске, у најплоднијим годинама револуције (V. Liard: *L'enseignement supérieur de France de 1789. à 1883.* 2 vol., Paris, Colin, 1888).

¹ Одломак из дела *Јавна настава у Француској у почетку XX века*, предавања пишевих Шведима на уписалском универзитету августа 1903. год. о целокупиној настави у Француској. Два друга његова сународника држала су тамо у исто време предавања о историји француског народа и историји француске књижевности. — Ово је завршни одломак дела, у коме се говори о вишој настави.

Још за време уставотворне скупштине избиле су две супротне тежње у разним пројектима о организовању јавне наставе, који су подношени овом законодавном телу. Ораторци су хтели да виша настава буде чисто стручна и техничка и да се даје у нарочитим стручним заводима. Кабанис, Мирабовљев пријатељ, схватио ју је као вишу научну наставу, која обухвата целокупна знања, и предаје се у истом заводу. Кондорсеова је заслуга што су ове две тежње измирене, он је стојио ова два схватања. По њему виша настава не може се ценати; на против она мора остати једноставна, исто толико техничка колико и научна, и да се предаје у истом заводу, који ће у исти мах бити и огњиште за истраживање и проучавање и скуп специјалних и стручних школа. Све науке — вели он у своме извештају — предаваће се у целом свом пространству. Ту се стварају научници, људи који посвећују цео живот обрађивању свог духа, усавршавању својих умних подобности, људи који се одају занимањима, у којима се могу постићи велики успеси само дубоком студијом једне или више наука. Ту се такође спремају и професори. Путем ових завода свако покољење преноси у наслеђе доцнијем покољењу оно што је само наследило од ранијега и оно што је само умело додати.“ Кондорсе, по речима творца наших нових универзитета, г. ректора Лијара, дао је на тај начин „потпуну и пресудну дефиницију“ више наставе.

Али је ваљало чекати скоро цео век и до наших дана да се створи ова настава, овако дефинована. Револуција у ствари и овде није имала времена да примени своје идеје: она остави за собом само стручне школе: за математику, медицину, јестаственицу, оријенталске језике. Овим школама конзулство додаде још нове: правне школе.

Године 1808. један царски указ (донесен на основу закона од 8. маја 1806.) организујући административни *Универзитет Француске*, „тело, искључиво овлашћено да дели јавну наставу и васпитање у целој Француској“ зададе последњи удар старим универзитетима француским. Под старим именом факултета постојале су нарочите школе. „Оне не имаћу — вели г. Лијар — ни ширину ни развој, које носи са собом научна настава са општим циљевима. И ако су били придодати царском Универзитету, и ако су били по три, по четири смештени у исте градове, ипак су они били страни једни другима, без узајамних односа, без заједничког живота, без јединства.

Каква је била слика наше више наставе у току целе те дуге периоде, рецимо у Паризу? Двадесет завода беху разлучени са разним почецима и традицијама. Већина имађаше строго стручан карактер: Правна школа даваше адвокате, судије, медицинска школа лекаре. Научни дух постојао је у неколико ретких кућа: Француском колежу из XVI века, јестаственичком музеју, тековини конвентовој, и доцније 1869. у Школи виших студија. Што се тиче књижевног и научног

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

факултета, који су данас јако посећени и пуни живота, они не беху, чак ни у Паризу, ништа друго до испитни одбори. Они су давали ступње а нису спремали за њих. Студионице без редовних студената, ови факултети нити су имали стручни ни научни карактер. Свакако неки од њихових учитеља бацаху на Сорбону сјајну светлост својим лекцијама. Зар Гете није тражио у своме прибежишту у Вајмару да му се пошљу лекције једног Вишмена, једног Гизоа, једног Кузена? — Али ти поједини таленти нису могли бити довољни да оснују будућност једне наставе. Наша виша настава оста сметена, а њена корисност осредња.

Тиме се користи Црква, која је и у основној и у средњој настави такође узимала значајног учешћа, те године 1875. изради слободу више наставе; она основа „католичке универзитете“, који постадоше одалучна конкуренција државним заводима и даваху дипломе. То беше знак за узбуну. Поодавна се већ наши научници тужаху на низак ступањ наше јавне више наставе, сад то прихватише народни посланици, браниоци световне државе. И тако се спремаше општа реформа. За ту реформу везаше своја имена ови министри просвете: г.г. Ваденгтон, Жил Фери, Гобле, Леон Буржоа, Рамбо, Поенкаре, и директори више наставе г.г. Дименна, Димон, Лијар.

Последњи писаше: „Прва дужност треће републике јесте народно васпитање. Њему је грозила опасност од искључиве наклоности. Срећом ништа му не би. Република је разумела да је народна настава водовод и да га ваља снабдевати са живог извора проналазака и нових идеја, а то ће рећи са више наставе: *Загворите лабораторије и библиотеке* — рекао је Бертело — *зауоставите оригинална истраживања и ми ћемо се повратити ка школастици.*“

Посао који је ваљало извршити био је огроман: ваљало је дати државним факултетима зграде, новаца, ђаке, примену, организацију.

Прве мере, које је држава морала предузети, биле су финансиског реда. А било је и крајње време. Владе, које су се ређале после револуције нису биле урадиле ништа или готово ништа, па чак ни у Паризу, да Француској пруже подесан научни апарат. Скоро свугде зграде беху бедне; нигде не беху довољне. Студанти од пре 20 година никад неће заборавити оне муштурнице на старој Сорбони, оно легло заразе старе медицине школе, шугаве зидове старе апотекарске школе (у улици Арбалет). У школи виших студија сала у којој је предавао г. Аното (доцнији министар спољних послова) беше нека врста ходника пресеченог двојим вратима. „Пре мало година — говораше 1862. Пастер (у беседи о свом јубилеју 27. децембра) — један научник, кога сам ја толико волео и дивио му се, Клод Бернар, радио је у једном ниском и влажном подруму, који му је служио као лабораторија. Можда је ту стекао ону бољку, која га је и покосила!“ А

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

г. Лавис додаје: „У унутрашњости било је наравно горе него и у Паризу. Пре дваестак година директор више наставе при посети својој питао је за салу факултета једног од наших великих градова у унутрашњости: да ли су одавно одатле уклонили коње? Од свих јавних надлештава виша настава је била најгоре смештена, и ми смо знали градове, у којима су жандарми имали боље станове од факултета.“ Данас већ није тако. (V. Gréard, Nos adieux à la vieille Sorbonne, Paris, Hachette 1893.).

Брежуљак Св. Геновеве у Паризу покривен је палатама. Почев од 1881. услед споразума државе и града Париза, славна али неудобна зграда Ришљеове Сорбоне би осуђена на рушење изузев једино цркву, која покрива његов гроб. Нове и скупе палате подигнуте су на грдном простору од 21000. квадратних метара између школске улице на северу, Сорбонске улице и улице Виктора Кузена на западу, улице Св. Јакова, на истоку и улица Кижа на југу. Радови беху почети 1884. године. Август 5. године 1889. беше отворена северна зграда (канцеларије академије, сале факултета књижевности); 1895. би довршена јужна зграда (научни факултет, школа повеља). Године 1900. Сорбона беше целокупна са свим великим и луксузним амфитеатрима, лабораторијама, у којима не оскудева ни један модерни проналазак, библиотекама, салама, које су прави музеји множином уметничких дела, која их красе, музеји најбогатији а најмање познати. Држава поврх тога подиже нову апотекарску школу, издвоји и прошири медицинску и правну школу. Поред грдних терета, који су били последице рата од 1870.—1871. године држава одобри потребне милионе како би будући универзитет париски запремао достојно место међу универзитетима оба света. Град Париз такође није штедео. У унутрашњости градови, окрузи побринуше се за своје просветне заводе и назидаше палате (нарочито за научне факултете); свугде се умножише и обдарише библиотеке, лабораторије и катедре.

Ускоро и појединци приђоше држави и градовима да обдаре младе универзитете, као г. Алберт Кан, који даје сваке године неколиким студентима париског универзитета помоћ за пут око света, сваку од 16500 динара; као г. Бишофсем, посланик, који је поклонио париском универзитету величанствену опсерваторију у Ници, коју је он основао и томе дару, који се цени на 2¹/₂ милиона, додао је капитал исте величине на одржавање опсерваторије; најзад друштва, као вредно *Друштво пријатеља париског универзитета*, које је основано 1899. године и коме председава г. Казимир Перје, негдашњи председник републике.

У исти мах кад су држава, градови, окрузи и појединци журно преглади дз сместе и снабдеју вишу јавну наставу, министри и директори радили су на њеном унутрашњем преображају.

Од шест школа или факултета, који удружени чине нове универзитете, четири (протестанско богословље, права, медицина и фармација), које спремају за одређене струке, имале су увек своју студенску клијантелу. Са свим друкче беше са књижевним и научним факултетима: књижевни факултет париски године 1877. бројио је 2 професора и ...6 редовних слушаалаца. Да се они населе, довољна је била одлука да и они од селе спремају напоредо са вишом нормалном школом за испите лисанс и агрегацију (професорски). Тим мамцем стручног припремања за универзитетске ступње, њима је брзо осигурана красна и многобројна клијантела: књижевни факултет париски бројио је 1903. године 55 професора и... 1830 студената. За мање од 20 година целокупни број француских студената скочио је од 6000 на 32000.

Али су реформатори имали узвишеније намере. Они су желели да факултети, остајући и даље стручни, постану сем тога и научни. То значи враћали су се програму Кондорсе-овом.

Један од посланика, чије име треба најчешће помињати у овој глави, г. Лијар, овако је дефиновао ово ново обележје: „Било је потребно да наука са свим духом истине и слободом духа, вером у идеје и признавањем факата, идеалношћу у схватању и реалношћу у примењивању, које садржи у себи, буде у њима (новим универзитетима) не случајност, него битни сок; то је било потребно у сваком погледу и да сведе на њихове живе корене стручна васпитања, којима су универзитети оптерећени, и да прими на се, од своје стране и на свој део, научни напредак.“ А г. А. Кроазе, данашњи декан књижевног факултета писаше 1896. год. „Непријатељ, противу кога нам се треба борити, јесте искључна брига за стручно припремање. Задатак, који ваља постићи јесте да се у стручњаку без престанка снажи научни дух.“ Исте године приликом отварања париског универзитета г. Лавис рекао је од своје стране: „Поврх факултета подигао се, или боље рећи — јер еволуција још није довршена — диже се идеја науке под којом смо се ми покупили. Ми, професори и слушаоци свих факултета, образујемо друштво, а то и јесте основно значење речи универзитет, друштво слободног и непрекидног истраживања.“ Красна дефиниција која ускоро постаде дозвонка.

Та нова брига научности и била је узрок што се у свима врстама студија напустио стари начин теориског и усменог излагања, на који се Клод Вернар онолико тужио као на преостатак школастике. „Права наука излаже факта — рекао је Фихте — нема науке која нема додира са животом.“ Од сада у Француској нема катедре без вежбаонице. И сами књижевни факултети имају своје радионице, у којима се израђују критике текстова или докумената, где се расправљају методи. Научни факултети прожети су овом мисли г. Лијар-а: „Сваким даном

све јаче наука даје стварима, сировини, живој материји нове облике и нове вредности и њеном се снагом управо и мери у појединим земљама моћ индустрије. У економској борби народа, победа ће припасти најученијем. Отуда је природна потреба да се одржава виша настава оружана за проналаске и подобна за производњу, ако се не жели пасти у назадак или и у пропаст.“ Године 1865. отварање прве лабораторије за научна истраживања (Ханри Сен-Клер Девила) зачудило је површне духове; видећи високе димњаке, како се дижу поврх учене Сорбоне, они се осмехиваху и називаху, како нам прича г. Греар, шкоду високих наука „школом високих димњака.“ Данас су сви наши универзитети простране фабрике, прилагођене разноликости научних послова.

А може се додати, прилагођена исто тако и разноликости обељежа и потреба појединих земаља, које образују француску домовину. „То и јесте — рекао је опет г. Греар — оригиналан и плодан карактер наше универзитетске организације, што се настави, која је заједнички темељ научног васпитања, може придружити у потребној разноликости настава, која црпи своју вредност из природних богатстава а у исто време и из генија Француске.“

На тај начин наша реформована виша настава не ограничава се само да спрема професоре, лекаре, правнике: она жели да свима улије научни дух, двоструко драгоцен, и као потребно оруђе напретка и као једини покретач свести и слободе људске. Међународни конгрес за вишу наставу од 1900. год. усвојио је ову дефиницију: „Универзитет има трострук задатак: 1-о научни, незаинтересовано истраживање и напредак науке; 2-о стручни; 3-е задатак популарисања науке и стварања јавне свести.“ Последњи посао је, по нашем мишљењу, далеко од тога да остане најмањи. Г. А. Карто, професор на књижевном париском факултету, вели с разлогом: „Главни задатак професора универзитета јесте да развија у младих људи истински критички дух, да их научи да слободно и правилно мисле: из правилне мисли происходи и нехотице правилно делање.“ Ваља напоменути и ове силне речи г. Лависа студентима 1896. год.: „Сваки од вас, ма у ком факултету добијао он спрему коју вам ми пружамо за лични рад, било да је руковао оруђима истраживања, било да је решавао проблеме, посматрајући их свом снагом и вером јаснога погледа, сваки од вас може бити проналазач, додати који појам грдној количини стечених појмова, или опазити какву заблуду па је бацити на такође грдну гомилу одбачених појмова. У тој творачкој радњи довршује се доба ђачко и постаје доба зрела човека. Ко год зна, не по чувењу него личним искуством, да се истина тече, и како се тече једна истина, да се заблуда одбацује и како се одбацује једна заблуда, тај је ослобођен традиција и ауторитета, то јест ропства, и, да удружимо два термина,

противна обично један другом, он је стекао веру и разум. Он је дакле спреман за живот, каквим данас треба живети.“ А на другом месту: „Виша настава је, на крају крајева, једна метода. Њен највиши предмет да издигне духове над појединоствима и да их оспособи оним високим достојанством као што је моћ властитог суђења и исказивања властитих мисли.“

Сирема за живот, вели г. Лавис: на крају крајева наши универзитети не предузимају други битни задатак него онај исти, који имају средња и основна школа. На свима ступњима задатак је исти: образовати слободне грађане.

Кад су факултети смештени, снабдевени, насељени, и кад су им програми преображени на тај начин, да за успешно полагање испита, који води ступњима, постаде потребно не само гомилање знања него и каљење духа, кад је најзад научни рад весело почет на све стране, сматрало се да је наступио тренутак да се школама и факултетима даду и нека права. Тако право, да притежава имање, прима завештања и поклоне и да тече, које им је било прећутно одузето од стране државе, би повраћено факултетима без икаквог ограничења још 1885. године. Те исте године 28. децембра министар јавне наставе, г. Гобле, установи указом у сваком академијском округу по један „главни факултетски савет“ под председништвом ректора, представника државе, који се састојао из декана и два изборна члана из сваког факултета. „Овај савет има функцију координације и јединства, коју је вршио градећи целину од разнолике наставе свих факултета, групишући их што је могућно боље у интересу науке и студија, уређујући слободна предавања, бринући се о упражњеним катедрама, делећи међу факултете службене кредите и вршећи судску власт над свима студентима у дисциплинском погледу.“

Нови универзитети беху дакле приправни.

Та се приправност учврсти за десет доцнијих година. Године 1890. годишњи кредити, које је држава давала, претворише се у „субвенције“ и непосредно руковање њима беше поверено сваком факултету. Закон од 28. априла 1893. признаде грађанско правну личност „телу образованом од више државних факултета у истом академском округу“, и ово је тело престављао главни факултетски савет. Најзад закон од 10. јула 1896. год., који је народна скупштина једногласно изгласала, а који је примењен од 1. јануара 1898. год. дао је овом телу уз име *Универзитет* још и одређени делокруг и самоуправу: универзитети француски се препородише.

Новембра 19. године 1896. председник републике председавао је свечаности отварања новог универзитета париског. Он је држао овај говор:

„Република, која је толико учинила за народно образовање ево где увећава своју славу дижући и подмлађујући своје старе универзитете, чији је живот био онако чио и онако плодан. Стављајући нове универзитете под режим најпотпуније интелектуалне слободе, република је желела да виша настава, задахнута — по изразу Жила Фери — заједничким идејама сваког дела Француске, у различности коју обухвата јединство земље, задобије више енергије и више сјаја. Ви сте, господо, не само науци него наредној идеји и републичкој идеји одлучни и верни службеници. У име народа и републике поздрављам универзитет париски у његовој колевци и желим свима француским универзитетима дугу будућност успеха и славе.“

У овим речима треба видети једно сведочанство о томе колико се сада Француска интересује својом вишом наставом.

II Париски универзитет и школе.

Париски универзитет даје нам потпун тип нових француских универзитета. (V. Годишњи извештај Министра јавне наставе о стању завода париског универзитета).

Он се састоји из пет факултета: протестантског богословља, права, медицине, наука, књижевности, из више апотекарске школе, и од 1903. године и из више нормалне школе; о овом последњем заводу говорићу доцније.

Ведри духови, који су све многобројнији, предлажу да се оборе традиционалне границе, које усамљују и данас сваки факултет. У свом објашњењу узрока, који су изазвали указ од 1897. год., већ је г. Лијар, тадашњи директор више наставе, говорио ово: Између факултета који, зависе од једног истог универзитета, целокупна настава треба да буде координована у смислу напретка и користи студената; да се прати кретање науке, ваља све гране више наставе да се додирују.“ Много радикалнији, г. Гаврило Моно, на међународном конгресу за вишу наставу од 1900. год. предавао је да се укину факултети у крилу универзитета. Конгрес се ограничио да изјави жељу и да се међу разним факултетима истог универзитета васпоставе чвршће везе, узајамно прожимање и рационалнији однос.“ У овом смислу већ су предузете извесне мере. Да се олакша студентима могућност да прате предавања више факултета, даје се право правницима да се без нових трошкова уписују у књижевни факултет, студентима медицине и фармације да се без нових трошкова уписују у научни факултет итд. С друге стране да би се професори факултета боље упознали међу собом, и тако исто да би боље познали живот целокупног универзитета, прошле године 23. јануара први пут ректор је скупио на Сорбони

професоре свих факултета и школа под председништвом министра просвете, г. Шомје.

Допуштено је зачудити се да су те опште скупштине тако скорашња установа: не треба заборавити да наши универзитети немају више од осам година.

Други један за чуђење јесте тај, што постоји факултет за протестанско богословље, онда кад нестаје службене наставе католичког богословља. Год. 1885. католички факултети (Париз, Екс, Бордо, Лијон и Руан) и протестански факултети (Париз, Монтобан) беше једног дана заједно сви укинута. Али је та забрана морала отпасти за ове последње, јер се ту појави једна несавладљива тешкоћа. У местима, где католички факултети не припремају кандидате за свештенике, владике су их спремали ван универзитета у својим семинарима (црква у осталом и не признаје ове факултете и Рим им одриче каноничку инвеституру). Факултети протестантски на против, били су једини заводи, у којима су се спремали свештеници протестанске вероисповеди. Да се постане пастор треба, по законима и прописима, имати матуру књижевну и богословску: без протестанских факултета било би немогућно регрутовати ове свештенике, онако како држава то изискује. Запазимо и ово: факултети католички нису укинута у принципу; указ — закон од 1808. који их је основао није промењен, постоји и данас, они су затворени само путем буџета, њихов нарочити буџет је укинут.

Универзитетом париским управља један савет, састављен из декана факултета и директора школа, који су правни чланови и изборних чланова (по два на факултет или школу). Канцеларија овога савета састављена је данас из г.г. Лијара, члана института, вицеректора, (који врши дужност ректора, пошто је ова титула задржана у Паризу за самог министра јавне наставе), и он је председник савета; Апела, декана научног факултета, који је потпредседник; Лависа, члана франц. академије наука, директора више нормалне школе, који је секретар; Алберта Дирана, секретара академије, који је други секретар. Допуштено је додати да је садашњи савет значајан и по личној вредности својих чланова, који су филозофи као Бутру, научници као г.г. Апел, Бонје, Липман, историци као г. Лавис, правници као г.г. Лијон-Кан и Рено, лекари као г.г. Дебов и Пинар.

Ректор се не бира, њега поставља држава и он представља државу у универзитету.

Савет, управљајући универзитетом, води пре свега бригу о буџету. Овај буџет обухвата различне приходе: главни су дарови и завештања (више од 150000 дин.), приход са имања универзитетског (рента од 10000 до 11000 динара, који одговара капиталу од скоро 400000 динара), најзад и поглавито школске таксе: уписнина, такса за библиотеку, практичне радове, лабораторије, које су донеле 1902. године 1194683

динара. Шта ради са овим изворима универзитетски савет? Његов први буџет датира од 1898. године, он је потрошио 2679178 дин. на ванредне издатке: на грађење лабораторија за физичку, хемијску и јестаственичку наставу (1,563.556 дин.) на инсталацију и намештај факултета и школа. За тим долазе редовни издаци за материјал и особље; ја ћу говорити само о последњем. Једна од слобода, која је дата новим универзитетима, била је и та што они могу да отварају из својих извора нове катедре. Париски савет је то право обилато употребио: у буџету за 1904. год. сума за звања која је он створио и плаћа из дарова, завештања или приватне помоћи, пошла се на 198000 динара. Ове цифре су довољне да даду слику о активности париског универзитета и о његовом цветном напретку.

Предавања се отварају у децембру (нека и у новембру) и трају седам или осам месеци. *Бачка књига*, која се продаје на универзитету и код главних књижара, доноси сваке године програме предавања универзитетских и великих школа, школска правила и сва корисна обавештења.

Али треба продрети дубље у унутрашњост сваког факултета или школе.

Факултет протестанске теологије, који је био у Штрасбургу од 1870. год., би пренесен у Париз 1877. год. (Бувар Араго 80). Предавања трају четири године. Сем редовних студија о старом и новом завету, држе се предавања о Лутеровим и реформациским догмама, евангелском моралу, црквеној историји, патристици, и има зато: пет титуларних и један ванредан професор и 54 ученика, од којих су 4 странци.

Правни факултет (на пантеонској пијаци), који је потекао из факултета канонског права у XIII. веку и из факултета грађанског и канонског права од 1679. год. броји 38 катедара; за последњих тридесет година његова је настава знатно раширена и данас је једна од најпотпунијих. Предавања у првој години јесу: грађанско и римско право, политичка економија, историја права, основи уставног права; у другој: поменути предмети, исцрпније, за тим административно, кривично, јавно међународно право; у трећој години још и трговачко, мрнарско право, грађански поступак, упоредно трговачко право, приватно међународно право, финансиско законодавство. Докторски курс обухвата три одсека: правне науке, политичке науке, економске науке. Ево назива појединих предавања из 1903.—1904. године: *Дух реформе под владавинама Луја XV и Луја XVI; студија о јавним властима; о функцијама државе; уставно швајцарско право; војно законодавство у Француској; међународно право Туниса и Марока; уговори о издавању криваца; социјални узроци наталитета и морталитета; историја либералне економске доктрине; зајмови и буџети; радничке пензије; коопе-*

www.unib.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

ративна организација продаје земаљских производа итд. Француска правна наука проистекла је — као што то ови примери довољно показују — из области римског права. Школска насељеност правног факултета у Паризу у јануару 1904. године досеже цифру од 4725 студената, међу којима беше 352 странца и 27 студенткиња, међу којима су 18 биле странкиње.

Медицинска школа (на пијаци тога имена) установљена је указом од 17 марта 1808. год. (уз општу организацију Универзитета француског) на место Школе Здравља, која је била установљена указом од 14. фебруара III. године. Учење траје пет година, размакнуто врло многим испитима. Факултет има 11 клиника, од којих је две (генеколошку и дечију хирургију) основао град Париз. Његова је настава, пре свега, од стручњачког интереса. Али последњих година јављају се и курсови друштвене хигијене: *о алкохолизму, туберкулози, јевтиним радничким становима*. Године 1903. основан је на факултету „Институт за судску медицину и психијатрију,“ који даје нарочите дипломе. Доцније ћу говорити о курсевима за време школских ферија, који су установљени за странце. Библиотека садржи 130000 свезака. Факултету су придодати: музеј за патолошку анатомију и музеј Дипитран основан 1835., музеј упоредне анатомије или музеј Орфила основан 1847. и скорашњији хигијенски музеј од 1887. године. Наставно особље састављено је из 36 редовних професора, 40 ванредних професора, једног доцента. Студената је било у 1904. год. 3322. од којих су 262 странци, студенткиња 174 од којих је 88 са стране. (Prevost. La faculté de médecine de Paris).

Настава *научног факултета* (основаног 1808. на Сорбони) обухвата поглавито вишу геометрију, интегрални и диференцијални рачун, рационалну механику, математичку астрономију, небесну механику, рачун вероватноће, математичку физику, физичку и експерименталну механику, физику, хемију, биолошку хемију (коју је предавао учени Дикло, директор Пастеровог завода), зоологију, упоредну анатомију и физиологију, еволуцију органских бића, хистологију, ботаничку и физичку географију. Факултет има 38 лабораторија, удобно смештених, намењени практичној настави и истраживањима. Потсетићу да је у овим лабораторијама г. Липман пронашао фотографију у бојама, да је у лабораторији биолошке хемије била радионица великог Пастера, и да је у филолошкој лабораторији радио Клод Бернар. Разна споредна предавања придодата су факултету: припремна настава за „сведочанство физичких, хемијских и јестаственичких студија,“ која чини прву годину обавезне студије за будуће студенте медицине (декрет од 31. јула 1893. године), са својих десет лабораторија у филијаду улице Кивије; практична настава „примењене хемије“ (анализа и справљање индустријских производа, улица Мишле), којом управља г. Моасан.

Најзад овај се факултет брине и о лепој опсерваторији на Мон-Гроу код Нице, дару посланика Бишофсема париском универзитету; ту је он приређивао занимљиве опите о брзини светлости. Има 25 редовних, 6 ванредних професора, 8 доцената, 10 учитеља (*maîtres de conférences*) који су у 1904. години поучавали 1415 студената, од који су 147 били странци, и 131 студенткињу, међу којима је било 90 странкиња.

Основан такође 1808. године *књижевни факултет* би пренесен на Сорбону 1821.—1822. год. Од предмета, који се претресају на његовим многобројним предавањима, накнадним и редовним, и конференцијама у 1903.—1904. години, поменућу само оне, који ће дати што потпунију слику о енциклопедијском, живом, модерном карактеру његове наставе. *О моралном идеалу* (од г. Сеаја, једног од најубеђенијих поборника популарних универзитета), *мисаони покрет у Немачкој од 1830.—1848. год.*, *Луј XV и његово доба* (од историка г. Лависа); *Историја француске револуције* (катедра, коју је основао град Париз); *Морална настава у школи*; *политичке теорије Огиста Конта и њихов утицај*; *географија француских колонија* (од г. М. Дибоа); *Преображај модерног Јапана* итд. У овом факултету (који води бригу о красној библиотеци париског универзитета) придодат је музеј за античку и модерну вештину. Наставно особље: 24 редовна, 8 ванредних професора, 13 доцената, 10 учитеља. Бака: 1510 међ којима 131 странац. Ученица 320 од којих су 203 странкиње.

Виша нормална школа чини од скора (указ од 10. новембра 1903. године) саставни део париског универзитета. Његови се ученици сад описују у књижевни или научни факултет (указ од 12. маја 1904. прописао је нова правила за пријем), и њени учитељи улазе у састав наставног тела поменутих факултета. До 1903. овај је завод зависио непосредно од министра јавне наставе. Основана први пут 9 бримера III. године, обновљена 1808., ова је школа отворена тек 1818. године. У своја два одсека: књижевном и научном она спрема професоре гимназија и универзитета. У 1904. години примљено је 28 кандидата за књижевни, 20 за научни одсек. Школа има своје оделите лабораторије и објављује своје *Анале* (за математику, физику и хемију). Она запрема пространи дом у улици Иам (Дипи: Стогодишњице нормалне школе, Париз, 1895. год.)¹

Укупно (без нормалне школе) Универзитет је бројио 15. јануара 1904. године 12283 ученика, међ којима 914 странаца и 702 ученице; од којих су биле 401 странкиња. Његово наставно особље бројило је 251 професора, које ванредних које редовних, које доцената.

То је најмногољуднији универзитет на свету.

¹ Писац је пропустио да помене да је ово интерна школа.

И још ови бројеви ни близу не казују праву цифру професора, који деле, нити слушаалаца који примају вишу наставу у Паризу. Поред универзитета има читава једна разноврсна група завода, који не зависе од министарства просвете, од којих су неки установљени само у циљу научних истраживања, а други теже каквом стручном занимању. Све школе, које броје још коју 1000 слушаалаца, можемо само у кратко набројити.

Народна школа повела, смештена у осталом у самој згради Сорбоне, јесте завод, чије се студије приближују највише универзитетским. Основана 1821. она образује архиваре — палеографе за дужности архивара и библиотекара. Али поред тога њена су предавања од велике научне вредности; главни су о палеографији, романској филологији, средњег века. Школа издаје *Библиотеку*, збирку оригиналних радова.

Славни *Колеж-де-Франс* (Лефран, Историја колеж-де-Франса од његових почетака па до краја првог царства, Париз, Ашет, 1893), основан 1538. остао је веран својој девизи: *docet omnia*. Све науке тамо предају признати научници (од децембра до јула). „Ми не дајемо догматску наставу — писаше Ренан, администратор колежа, министру јавне наставе (1892). — Ми излажемо стање наставе и трудове, које подносимо да унапредимо питања, која су на дневном реду“. Сви су часови слободни и бесплатни. Настава са 44 катедре и из 11 лабораторија јесте чисто научна и не обухвата никакве испите. Главни су јој предмети данас: математика, физика, хемија, медицина. јестественица, упоредна и експериментална физиологија, законодавство, политичка економија, географија, наука о религијама, социјална философија, епиграфија, и најразличнији језици и литературе. До јуче су у њему пребивали Ренан, Гастон Пари, Емил, Дешанел. Он убројава и данас међу своје професоре научнике као што је Бертело, доживотни секретар академије (органика хемија), Мишел Бреал (упоредна граматика), Клермон-Гано (семитска епиграфија), Пол Лероа-Волје (политичка економија), Левасер (економна географија, историја и статистика), Гастон Боасје, доживотни секретар академије француске (римска књижевност) и т. д. Колеж-де-Франс зависи непосредно од министарства просвете.

Чисто научна је тако и *практична школа за више студије* (на Сорбони). Основана 1868. год. она је умножена 1885. год. једним одсеком за теолошке науке. Ево њеног склопа: 1-во Одсек историјских и филолошких наука, у коме предају многи професори Колеж-де-Франса, и која издаје једну *Библиотеку* и једну *Годишњицу*; 2. одсек математичких наука; 3. одсек наука физичко-хемијских, која има 12 лабораторија (међу којима је и лабораторија за метеоролошка истраживања у Сенморском парку); 4-то. одсек за јестественицу и физиологију са својих 28 лабораторија, посејаних по целој Француској; геолошка у Лилу, биљно-биолошка у Фонтенблу, морско-зоолошка у Сету,

Марсеју, Вилфраншу, Вимреу, експериментално-биолошка у Бони-сир-мер итд.; 5-то одсек за теолошке науке на коме 600 студената од 20 различних народности изучавају најразноврсније религије: варварских народа, народа са крајњег истока индијанске Америке, Индије, старог Мехика, Мисира, Израиља, Грчке и Рима, хришћанске Византије итд. „Ова школа — рекао је г. Морис Фор. известилац буџета јавне наставе за 1900. годину — јесте установа *sui generis* без друга у универзитету. Она је пре свега жива срж слободног истраживања. Поред универзитета, којима је битни задатак ширење у усавршавање стечених знања, ова школа пружа гостопримство својих лабораторија и своју апсолутну слободу наукама које се истом стварају. Као и сама наука она је у непрекидном стварању. Ни један од њених одсека није укалупљен у какав стални оквир“.

Народни конзерваторијум вештина и заната (292, улица Св. Мартина) јесте у исти мах индустриски музеј и завод за вишу наставу; његових 17 катедара (науке примењене на вештине) запремају људи великих заслуга. Предавања, која су јавна и бесплатна, држе се вечером од новембра до краја априла. Њихова јавна предавања недељом јако су посећена.

Јестаственички музеј (у Биљној башти 57, улица Кивје) основана 1626., уређена 1635. под именом Краљева башта, преуређена 1793. под данашњим именом јесте „за збирање и научно истраживање у области јестаственице“. Свакој збирци придодат је по један професор. Унутрашње уређење измењено је указом од 12. децембра 1891. Сем предавања, која су јавна и за која се не тражи никакво сведочанство, има музеја, менаџерија, расадник, ботаничка школа и више лабораторија. Башта колонијалних опита у Венсену и лабораторија мрнарске зоологије у Татиону (Манш) јесу њени филијали. Музеј је створио стручну наставу за припремање будућих истраживалаца (експлоратера). Он издаје *Нове архиве јестаственичког музеја*.

Пастеров завод, отворен 1883, повећан 1894. године има данас себи на челу ученог доктора Ру. Обухвата лабораторију бактеоролошку, серо-тераписку и биолошко-хемијску. Додатак му је једна Пастерова болница.

Други заводи имају на против чисто стручни карактер. *Централна школа за вештине и мануфактуру* (1 улица Монголфеје) спрема инжињер за све индустријске гране.

Народни Земљораднички Завод (16 улица Клода Бернара) спрема професоре земљорадње, шумаре и коњушаре, земљорадничке хемичаре и инжињере. *Луврска школа* (курсе за археологију, епиграфију, историју уметности итд.) даје после трогодишњих студија диплом за чуваре музеја и библиотекаре. *Стручна школа живих источних језика*. (2, улица Лиљска), основана 1795., спрема трговачку, дипломатску,

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

административну каријеру; задатак јој је да послужи политичким, трговачким и научним мисијама и да спреми тумаче за источне колоније. *Народна виша рударска школа* (60. булевар Св. Михаила) основана 1778. год. спрема инжењере рударске за радове, које држава поверава рударским телима. *Народна школа путевима и мостова* (28 улица Св. Петра) датира од 1747., спрема такође инжењера за државну службу, поврх тога издаје и дипломе приватних архитекта.

Најзад, да допуњимо овај преглед виших завода париских, ваља додати приватне школе: *приватна школа моралних и политичких наука* (1877. улица Св. Виљема 27), *приватна антрополошка школа* (15 улица медицинске школе), *приватан колеџ друштвених наука* (1877. улица Св. Виљема 27), *приватна антрополошка школа* (15 улица медицинске школе), *приватан колеџ друштвених наука* (28 улица Серпант), *школа виших друштвених наука* (16 сорбонска улица, која садржи: школу морала под управом г. А. Кроазе, дакана књижевног факултета; школу друштвених наука, којом управља г. Дикло; школу новинарску), *католички институт* (који обухвата правни факултет, теолошки факултет, који је признат од Св. столице, књижевни факултет, приватну школу виших научних и књижевних студија). Али мој је задавак ограничен на јавну наставу.

III. Виша настава у унутрашњости

Од 1890. до 1896. године, за које је време претресано и расправљано питање о француским универзитетима, највећа се распра подиже око места, у којима ће бити седиште будућим универзитетима. Пројекат закони од 22. јула 1890. године беше мудро условио да сваки универзитет мора обухватити ова четири универзитета: права, медицину, науке и књижевност. Али градови, који нису могли више издржавати него два или три факултета нададоше силну дреку: Кад би тај предлог био усвојен онда — рекоше — цела западна област Француске, западно од линије која везује градове Лиљ, Париз, Лион, Бордо не би имала универзитета. Сем тога — наводише даље — неколики градови поднели су и то недавно знатне жртве у корист својих факултета или школа и да је тај пројекат закона поништавао стечене већ резултате. Унутрашњост се мушки бранила и влада би принуђена да поднесе скупштини, 18. јуна 1895. год. нов пројекат, који је постао 10. јула 1896. год. закон: групе факултета, које беше основао закон од 28. априла 1893. године добише име универзитета.

Првобитни пројекат био је створио само 7 универзитета: у Паризу, Бордо-у, Лиљу, Лијону, Монпелје-у, Нанси-у и Тулузи. Овим именима закон од 1896. год. додао је и ове: Екс-Марсеј, Безансон, Кан, Клермон-Феран, Дижон, Гренобла, Поатје и Рен, свега 15 универзитета а

(без више школе у Алгиру). Пре 1789. Француска је бројила 22 универзитета: Париз, Бурж, Орлеан, Ремс, Дижон, Безансон, Нанси, Штасбург, Дуе, Кан, Анжер, Нант, Поатје, Бордо, Тулуза, По, Монтеље, Терпињан, Екс, Авињон, Оранж и Валанс.

Разуме се да 14 садашњих универзитета по паланкама нису ни близу једнаке вредности. И ако поједини, као Лионски, Бордоски, Тулуски, броје преко 2000 студената, други као безансонски, и клерион-ферански једва скупљају око 300. Ведри духови рачунају да би без сумње било корисно одупрети се мало боље локалним прохтевима. Међутим ваља приметити да наши млади универзитети без изузетка, од најмањег до највећег, примају срцу мисију која им је поверена и сви су постали вредни стожери научних радова. „Мени је — рекао је год. 1904. министар јавне наставе, г. Шомје, главном скупу универзитетских професора у Паризу — мени је особено мило кад се сетим да није париски универзитет једини који има права да се поноси својим трудовима и својим успесима. И универзитети по унутрашњости обележавају такође сваким даном своју моћну индивидуалност, животну снагу која кипи. Оне се не плаше да ће их једног дана прогутати њихова лепа сестра париска. Они су схватили да поред ширења општих знања, чему сви доприносе, сваки универзитет има своју особену мисију: да створи научне стожере, подесне за своју непосредну околину, за потребе и изворе области, у које су смештени.“

Напоменуо сам већ једну значајну црту наших универзитета по унутрашњости, која је у толико значајнија у колико је наша настава централизованија, а то је разноликост. Сваки од наших универзитета навалице је присвојио себи нечег личног, дух своје области. У Лиљу је 18. априла 1904. године био отворен један јавни курс, при чему је и општина суделовала, о *економским питањима, која се тичу северних области*; професор, г. Афтадион, овако се изражавао: „Срећна је ова тежња универзитета да се не ограничава на нормалну наставу, која је униформно једнака по целој земљи Француској, него да ствара и нову наставу, подешавану потребама и интересима области у којима су; њихова је амбиција да постану велики обласни универзитети, да се појаве као жива огњишта умне радиности и да осветљавају далеко сву своју околину.“ Да ли да дам који пример ове тежње са мењањем наставе наших универзитета према областима? Екс има своје катедре историје Прованса, језика и књижевности јужне Јевроне, историју језика и књижевности провансалске, модерног грчког језика. У Греноблу од 1894. године један курс индустриског електрицитета одговара локалним потребама једне области, богате „белом угљем“ Бордо је створио курсове историје Бордо-а и југозападне Француске, језика и књижевности југозападне Француске. Кан проучава историју књижевности и уметности норманских, Дижон историју Бургоње, Нанси историју ис-

точне Француске, немачку филологију; Рен језик и књижевност келт-ска; Тулуза историју јужне Француске, језика и књижевности јужњака, језика и књижевности шпањолске. Најчешће отварају ове нове катедре окрузи или градови. Научни факултет дижонски има један занимљив филијал: обласни земљораднички и енолошки (винарски) бургоњски завод (у коме се предаје земљорадничка хемија, винарство, и има башта за опите); Бордо има једну виноградску станицу, која чини знатне услуге целој области. Универзитет лионски има своју хемиско-индустриску школу и своју француску табачку школу; Нанси има своју пиварску лабораторију. Најзад научни факултет у Греноблу придодео је себи један електротехнички завод, коме су придружене опет једна школа за инжињере електричаре и један биро за контролу и опите.

Власни да стварају нове катедре, да деле нове дипломе, наши млади универзитети су сад оделита, жива лица.

Школска насељеност у 14 универзитета у унутрешњости и више алгирске школе попеда се јануара 1904. године на 17576 студената, међу којима има 591 странац, и 833 студенткиње, од којих су 191 странкиња; свега 18409 (према 12985 у Паризу). Да видимо како је подељена ова популација међу универзитетске групе.

Градови *Екс-ан-прованс* и *Марсеј* боре се о част да буду столица универзитета; пошто нису могле доћи до споразума, учињена је уступка, која није задовољила ни један од ових градова. Универзитет Екс-Марсеј-ски састављен је дакле из правног и књижевног факултета у Ексу (који су створени 1808. и 1846.) и из научног факултета, школе целокупне медицине и фармације у Марсеју. Она броји 352 студента права, 248 медицинеара (међу којима 73 женскиња), 201 у научног факултету, 76 у књижевном, 203 у фармацији. На суму од 1080 ученика само су 51 странци. Факултет научни даје научни даје нарочиту диплому: „о индустријском електрицитету,“ за који се не тражи никакво претходно сведочанство нити ступањ. Астрономска и метеоролошка опсерваторија, оснивана 1700. године као мрнарско надлештво, придодата је овом факултету указом од 28. јуна 1898. Инжињерска школа у Марсеју (1891.) јесте завод за приватну вишу наставу; њега потпомажу општина и трговачка комора.

Мали универзитет у *Безансону* састоји се само из једне приправне школе за медицину и фармацију (основане 1806.) једног научног факултета (1808.) са једном лабораторијом за проучавање ферментације и једног књижевног факултета. Од његових 333 слушалаца највећи део (152) пада на научни факултет. Има астрономску, метеоролошку и хронометарску опсерваторију.

Бордоски универзитет је по бројној јачини трећи у Француској; 2320 ученика, од којих 896 посеђују предавања правног факултета (1870.) 919 предавања медицинског фармаџетског факултета (1878.),

306 предавања научног факултета (1838.), 199 предавања књижевног факултета (1838.). Незнатан је број странаца: 36. Три последња факултета дају титулу „доктор универзитета“. Научном факултету додата је једна виноградарска станица, и једна школа примењене хемије. Придодате су јој још и астрономска и метеоролошка опсерваторија.

Са *Каном* враћамо се на мале универзитете: 752 слушаоца, свега. Овај је град пре револуције имао и свој медецински факултет: сад има само приправну школу за медицину и фармацију (92 ученика). Од његова три факултета: правног (1805.) научног (1809, — уз агрономску станицу), књижевни (1831.) први је најмногљуднији: 414 слушалаца. Нормански универзитет спрема поглавито адвокате.

Универзитет у *Клермон-Ферану* јесте најмањи од свих; али је његова радиност значајна. Његових 299 слушалаца деле се овако: приправна школа за медицину и фармацију (1806.), 113; научни факултет (1854.), 115; књижевни факултет (1855.), 71. Универзитету је придодата метеоролошка опсерваторија у Пи-де-Дому (1465 м. над морем), која је прва брдска опсерваторија у Француској и лабораторија лимнолошка у Бес-ан-Шандесу.

Дижон има више од половине својих слушалаца на правном факултету (основаном 1722. године): 456 на суму од 880; његови научни и књижевни факултети (1802. и 1808. год.) броје 117 и 184 слушалаца; 123 будућих лекара или апотекара посећују његову приправну школу за медицину и фармацију: „Бургоњски обласни и винарски институт.“

Мало се универзитета француски отима тако као овај у *Греноблу* да постане активан стожер научног рада. Дофенски универзитет је за то награђен бројем странаца, који га походе: 223 (не рачунајући 352 страна студента, који су 1903. пратила његова предавања о распусту школском). Више од половине ових странаца (135) прате предавања књижевног факултета (који даје ступањ доктора универзитета). Овај је универзитет састављен између осталог и из научног факултета (значајан му је електротехнички завод) и правног факултета (основаног још 1804.) и школом за медицину и фармацију (1820).

Универзитет у *Лиљу*, и ако је близу границе, најмање посећују странци: 17 и то на укупни број од 1164 слушалаца. Ово је потпун универзитет и има четири факултета: правни (1865.), 348 студената; медецински и фармацеутски (1875.), 942; научни (1854.) са једним електротехнички заводом 192; књижевни (1845.), 172. Факултети правни и медецинско-фармацеутски деле дипломе доктора универзитета. (Лиљ има и један приватан универзитет: *католички институт*, чија врло потпуна организација обухвата факултете теолошки, правни, медецинско-фармацеутски, књижевни, научни, школу за више индустријске студије и школу за више агриколне студије).

Универзитет у *Лиону* са својих 2609 слушалаца јесте по броју други универзитет у Француској. Четири факултета: правни (1875.), 509 студената; медицински и фармаџетски (1874.), 1194; научни (1808.), 552; књижевни (1808.), 354. Многобројни су филијали: астрономска и метеоролошка опсерваторија, бактеоролошки завод, хемиски завод, завод за индустријску хемију, француска табачка школа, агрономски завод, станица за морску биологију у Тамари-сир-Мер-у (у Вару), централна фотографска лабораторија (И Лион има, као и Лиљ, католичке факултете).

Одавно је на гласу универзитет у Монпеље-у. Његов правни факултет створен је 1192. а исто тако из XII. века је и славни медицински факултет. Универзитет је организован 1339. године. Виша фармаџетска школа отворена је 1572. године. Данас је овај универзитет један од најнасељенијих: 1707 слушалаца, од којих су 224 странци. Ови походе поглавито медицински факултет: 121., међу којима 58 женскиње. Популација школска овако је подељена: 540, медицина 552, науке 267; књижевност 145, фармаџија 203. Факултету научном додата је зоолошка читаница у Сету. Медицински факултет и виша фармаџијска школа дају титулу универзитетског доктора. Има и народна школа за агрикултуру.

Нанси, главни град у Лорени, има потпуног универзитет, састављен из медицинског факултета и више штрасбуршке фармаџетске школе (пренесене 1872. године), из факултета правног, научног и књижевног. Ваља напоменути особену напредност научног факултета, насељеног са 471 слушаоцем (на суму од 1327) и коме су, благодарећи многобројним приватним даровима, придодати пиварска лабораторија (1892.), хемиски институт, електротехнички институт, институт примењене механике, агриколни институт. Правни факултет броји 374 слушаоца, медицински 286, књижевни 124, фармаџија 72. Сва четири факултета и виша школа дају ступањ доктора универзитета.

Универзитет у *Поатјеру*, онако исто као и кански, поглавито је посвећен правним студијама. Његов стари правни факултет, основан 1431. године, сачувао је свој глас: 520 слушалаца га посећују на суму од 863. На супрот томе приправна школа за медицину и фармаџију броји само 105 ученика научног факултета 111, књижевни 127.

У *Рену* исто тако има највише правника: 605 на укупан број од 1190. Међутим правни факултет основан је тек у прошлом веку, 1808. године. Научни иде за правним са својих 188 слушалаца; он има једну агрономску станицу и једну метеоролошку станицу, даје дипломе хемичара и још земљорадничких наука. Књижевни факултет (1838.) броји 122 слушаоца, има још лабораторија за експерименталну психологију и лингвистику, и за географију. Школа за целокупну медицину и фармаџију.

(Анжер има католичке факултете правни, научни и књижевни).

Тулузски је универзитет четврти у Француској. И овде треба забележити бројну надмоћност правника (факултет је основан 1808.), 1028 на целокудан број од 2191. Факултет медицине-фармацетски (1878.) броји 450 слушаалаца, научни (1808.) који има астрономску опсерваторију и метеоролошку опсерваторију на Пик-ди-Миди, 253; књижевни (1809); 219. Овом се универзитету придружује факултет протестанске богословије у Монтобану (1808.) са својих 63 слушаоца. Сви факултети дају диплом доктора универзитета. (Католички институт у Тулузи обухвата једну вишу теолошку школу, један књижевни факултет и једну вишу научну школу).

Алжир, престоница северне француске Африке, није столица универзитета. Али она има веома напредне заводе за вишу наставу: правна школа (1879.) са 389 слушаалаца, школа за целокупну медицину и фармацију, снабдевену једном ботаничком медицинском баштом, 182; виша научна школа, 103; виша књижевна школа, 315. Свега 926 слушаалаца, од којих су 35 странци а 63 студенткиње, искључиво Францускиње.

Овај преглед јавне више наставе у унутрашњости Француске биће потпуни, ако му се прида медицинска школа у Амијенсу, Анжеру, Лимону, Нанту, Ремсу, Руалу, Туру, који имају 1013 слушаалаца, од којих су 67 женскиње. Он ће дати довољну слику о научној радиности, коју показују наши млади универзитети.

IV. Виша настава за странце.

Има још једна црта наших универзитета, коју нарочито радо напомињем: срдечно позивање студената странаца.

Новембра 16. године 1889. главно удружење студената париских дочекало је славног шпањолског државника, дон Емилија Кастелара. У своме говору студентима, г. Лавис се послужио овим речима; „Народносно осећање, које није просвећено познавањем осталог света, јесте опасно слепило. Дух француски, кад се не би распитивао за духове других народа, пошао би низа страну, јер је он створен да све појми, да великим истинама да њихов одесудни израз. Ако ми не бисмо више били у стању да одамо правду другом, по коме праву бисмо смели тражити правду, која нама припада?... Господо студенти, знајте добро да ће међу народима бити први онај, који ведрим погледом обухвати универзални рад и који стави највећи број знања и општих идеја у службу своје сопствене среће и своје посебне судбине. Не затварајте се дакле ни у какву учионицу, не стањујте по уским становима, геније француски подноси само простран видик и јасну светаост.“ Годину дана раније г. Мишел Бреал говорише студентима приликом њихове

годишње гозбе; „Преко вас ће Француска тећи симпатија у страном свету међу генерацијама, које ће сутра добити крму у своје руке.“ Ови савети су били послушани; професори и ученици отворише своја врата широм колегама и друговима, који им долажаху са стране.

Да се привуку странци, пре свега ваљало их је упознати са средствима, које ће наћи у нашим универзитетима. Има три године већ како се програми предавања и конференција париског универзитета утврђују шест месеци пре отварања ових предавања, још о Ускресу, и шиљу се свима светским универзитетима. На тај начин странци могу у напред да припреме себи пут и да тачно знају, какву ће наставу присти. — А овим редцима баш то и јесте предмет, да им објасни организацију, врло мало познату, наше више наставе.

Они кад дођу на наше универзитете могу се, исто као Французи *иматрикуловати* (уписати), подносећи своју крштеницу и сведочанства о свршеним студијама. Никакве им формалности не прече да прате јавна предавања. Под извесним условима примају се у велике државне школе. У току студија, са њима се поступа као и са Французима. Поврх тога има приватних установа, које се труде да им бављење у Француској буде пријатвије и корисније.

У унутрашњости, *Одбори заштитни за стране студенте* постоје у већини универзитетских градова: у Безансону, Бордоу, Клермон-Ферану, Дижону, Греноблу, Лиљу, Монтеље-у, Нансију, Тулузи. У Безансону приличан број породица прима странце у пансион (на стан и храну, случај до данас доста редак у Француској). У Бордоу *Француски савез* (за ширење француског језика у иностранству и по колонијама) отвара за њих нарочите курсеве. У Кану ради једна управа курсева француског језика и за заштиту страних студената. За њих је Одбор у Греноблу основао нарочиту наставу францускога језика за време целе школске године и о школском распусту (од 1. јула до 31. октобра); број посетилаца курса о распусту понео је од 35 у 1898. години на 347 у 1904. години. У Дижону курсеве о распусту држе се јула, августа и септембра. У Лиону је универзитетски савет основао још 1899., универзитетске *консуле*, којима је дужност да прихвате, охрабре и помогну странце студенте. Књижевни факултет у Монтеље-у држи за њих нарочита предавања из француског језика. У Нансију *Француски Савез* створио је за њих специјалне курсеве, пет пута недељно, *Друштво Нансија за учење страним језика* ставља им на расподужење своје дворане и бесплатни биро за обавештења. Свугде одбори дочекују странце, помажу им да се сместе и да бирају предмете, који им се свиде.

Али највећи је труд уложен у Паризу да се студент из далеких земаља никад не осети усамљен. Хоће ли да нађе сународнике, другове? *Главни удружење студената* (основано 1884. год. улица школска,

WWW.UNIBG.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

43) отвара му своја врата; оно му пружа удобно место за рад, ставља му на расположење књиге (библиотеку са више 25000 свезака) и збирке, помаже му да добије по мању цену књиге, часописе, улазнице за позориште. Хоће ли да сазна којој школи, коме факултету да се обрати, које професоре да потражи, какве формалности ваља да испуни итд.? У самој Сорбони организован је за њ *Општински биро за научна обавештења*, који је отворно 1904. вицектор, а којим управља учени г. Блондел. Тамо ће наћи адресе, дане и часове примања појединих професора, распоред свих предмета који се предају по свима заводима париским, програме за испите, конкурсе, наставне планове, и најзад адресу свога консула, друштава његових сународника итд. Исто тако на Сорбони ће га примити секретар *Одбора за заштиту страних студената*. Овај Одбор, основан 1891., коме председава са највећим пожртвовањем г. Казимир-Перје, пређашњи председник републике, ставио је себи у задатак да пружи странцима моралну помоћ, дајући им сва потребна обавештења, како у погледу студија, тако у материјалном погледу; благодарећи једној субвенцији парламента, која је годишња, овај одбор даје странцима, који донесу препоруке од својих власти, благодетење од 200—350 динара, намењених за плаћање такса на универзитету.

Има друштава за ученике појединих земаља. *Француско-амерички одбор* (87, булевар Севастопољ) труди се да зближи француске и америчке универзитете; он је издао на енглеском, за странце англо-саксонског порекла, једну брошуру намењену бољем познавању француских универзитета. Париско *америчко-уметничко друштво* (2, емпас Конти) служи за прибежиште уметницима и ученицима америчанским у Паризу, где налазе себи посла и забаве. *Француско-скотско друштво* (на Сорбони) основао је 1896. Заштитни Одбор страних студената да унапреди узајамно гостовање њихово по универзитетима суседне земље. *Француско-скандинавско друштво* (38, улица Гренел), које има своје одборе по Шведској, Норвешкој и Данској, оптеретио је свој одбор француски да прима и помаже студенте са севера; тој секцији председава вицектор париског универзитета (који врши улогу ректора), г. Лијар, и учени историк г. Габријел Моно, директор школе виших студија, професор универзитета.

Поред главног удружење студената, ваља поменути и вероисповедна друштва: *Круг протестанских студената* (46, улица Вожирад), *Круг католичких студената* (18 улица Лисамбур), које чине услуге странцима протестантима или католицима. *Универзитетска солидарност* (19, улица Савојска) створена иницијативом неколиких страних студената, јесте друштво узајамног потпомагања међу француским и страним студентима: оно им притиче у помоћ, дајући им посла, која долазе у област њихових студија (лекције, преводи, библиографска и научна

истраживања, цртежи итд.). *Универзитет Ал* (95, булевар Св. Михаила) је сте дом за становање ученика и професора свих народности; она нуди радницима, поред материјалног гостопримства, хране и стана, још средину подесну за студије, везе и у опште додир са умним средштима париским; она је створила школу за француски језик. Најзад специјално за студенткиње *Међународни вођ* (6, улица Сорбоне), коју је основала мис Уиљам, ванредни професор у нормалној школи у Севру, даје обавештења и савете; да би им омогућима да одмах по свом доласку у Париз могу с коришћу пратити предавања и конференције на Сорбони, установила је предавања француског језика, изговора, упродне граматике, књижевности и историје.

Француски Савез отвара у Паризу, има већ 11 година, значајне курсеве за странце (јули и август); године 1903. су 662 странца, међу којима 454 даме пратиле ова предавања.

Медицински факултет у Паризу приређује такође курсеве о распушту (август — септембар), који трају шест недеља у намери да буду преглед наше наставе страним лекарима и студентима, који желе да се користе својим одмором те посете Француску ради лекарских студија.

Овај покрет у корист студената странаца крунисан је дипломама, које су нарочито њих ради установљене. Универзитетска сведочанства и дипломе су двојаке: државне и универзитетске. Ако желе да се пријаве за државни испит, страни студенти имају да испуне погодбе о свршеном школовању и да се подвргну истим таксама као и домороци, они могу добити на основу поднетих докумената исти ступањ француски (équivalence) или се просто ослобођавају подношења докумената, који се траже за упис (dispense). Еквиваланс лиценцијатког и докторског ступња не даје се. Универзитетске дипломе издаје ректор. Поменуо сам универзитете из унутрашњости, које дају титулу доктор универзитета. "Факултети књижевни у Кану, Греноблу, Лиљу и Монтељеу издају *сведочанство о француским студијама*; а гренобљански поврх тога још и *Диплому виших студија француског језика и књижевности*, нека врста лисанса за странце. У Греноблу за четири године 178 странаца добили су ово сведочанство; за 2 године 10 њих су добили диплому за три године 5-рица су добили ступањ доктора универзитета. Ево диплома, које издаје универзитет париски специјално: *докторат универзитета* (само за странце и не даје права да се практикује у Француској), *диплома завода за колониску медицину*, основана 1902.; *диплома хемичара*, коју издаје од 1899. завод за примењену хемију; *диплома виших студија из историје и географије*; *сведочанство о француским студијама*, основано 1889. године и резервовано за странце (после редовне иматрикулације на књижевном факултету, траје два семестра); *специјална диплома за апотекаре* за странце (1901.). Сви су ови испити

били устављени са намером да олакшају странцима тешку школарину и формалности, које се траже за државни испит.¹

Благодарећи овим установама и усрдном пријему, страни студенти, крећући се на пут, који су њихови дедови у средњем веку предузимали у великом броју, почињу поново да радо посећују француске универзитете. Године 1904. њихов број укупно је износио 2094, међу којима 593 женскиња. У Паризу на 10 студената долази један странац (1315 на 12985); у унутрашњости 1 странац на 24 студента (782 на 18409). Природно је што већи део наших гостију претпоставља Париз, давнашњу *alma mater* народâ. Оних 1315 странаца од којих су 401 женска), који су се уписали били 1904. године у заводе више наставе у Паризу, поделили су се овако међу разне факултете: протестанско богословље 4, права 370; медицине 350; науке 237; књижевност 334; фармација 20. Данас народи, који најмногобројније стварају страни контингент на нашим универзитетима јесу прво Руси (639) и балканске државе (589. и то 212. Румуна, 150. из Турске, 128. Бугара, 67 Врка и 32 Србина); за њима, и то знатно заостајући, иду Немачка (177), Мисир (104), Америчке сједињене државе (72), Инглеска (71), Аустро-Угарска (55), Италија (44).

Оби бројеви, поређени са бројевима из ранијих година, прилични су, међу тим француски универзитети се не могу задовољити њима. Они раде на томе да стално умножавају своје односе са страним универзитетима, да своју клијантелу повећавају страним студентима, како би се могли боље користити њиховим искуством, а њих да што боље упознаду са духом Француске.

29. нов. 1905.

Београд.

С француског

П. А. Т.

¹ Задња намера је овом свему да се привуку странци, који су преплавили били немачке универзитете, а у Француску је сразмерно врло мали број одлазео.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Б Е Л Е Ш К Е

БЕЛЕШКЕ ИЗ НАУКЕ И ПРОСВЕТНИ ЗАПИСИ

Leto.

У делима Марка Марулића (Stari pisci hrvatski I св., стр. 202.) налази се и овај стих:

„*Tujim letom povit, u tuj se grob tisnu.*“

А. Лескин у свом саставу „Zu den Werken des altkroatischen Dichters M. Marulić“ помиње, да му је реч *лето* непозната и не може је објаснити.

У Марулићевим песмама, као што је познато, има много преведених стихова из његова *Евангелистара*, који је на Латинском језику, као и из других његових латинских дела. И ова песма, у којој је изнесени стих, има своју латинску паралелу, у којој на поменутоме месту стоји *sindone* (abl. sing.).

Sindon — *nis* (fem.) је грчког порекла (*δινδών-όνοσ*) и означава фино, танку ланену тканину, а уз то мртвачки покров, па чак и покров Христов.¹ Откуда у нас назив *лето* за овај исти појам, није баш лако показати. Те речи у данашњем књижевном језику нема, а не налази се ни у мало старијим штампаним текстовима — бар у колико је мени познато. По свему ми се, пак, чини, да не би била без основа ова претпоставка: *лето* је или чист италијанизам или према латинскоме удешена реч, у Латинскоме језику уз обичан назив за смрт, *mors*, постоји и песничка реч, реч вишег стила *letum* (neutr.); у Италијанском има придев *letale* — смртан. Није немогућно, да је од исте основе и *лето* код Марулића као нешто што је од најпрече потребе око *мртваца*, а можда се у ком крају на Јадранскоме приморју и данас чује та реч.

*

Нешто о Радинову јевањђељу.

Онима који воде рачуна о српским књижевним старинама неће бити непознат последњи лист поменутога јевањђеља, који чудни Григоровић донесе у Русију са свога путовања по југословенским крајевима. Где га нађе и зашто би принуђен, да узме само један лист (узгред буди речено, *најважнији*), остала је тајна у гроб однесена, а нагађања је било свакојаких. По Јагићеву препису издан је тај лист у *Starinama* IX, год. 1877.

¹ Dictionnaire latin-français par L. Quicherat et A. Daveluy, nouvelle édition... par Emile Chatelaine, Paris 1895.

Овај споменичић знатан је поглавито с две стране: са своје старине и са занимљива, доста искрена и проста, записа, који је мало опширнији од ондашњих записа у другим књигама, и по коме се зна, да је за владе нашега Краља Милутина рађено на преписивању црквених књига у Жегљингову и околини.

Али има нешто у овом споменику, због чега је и до сада било речи, а и ови ће се редови тога дотаћи. То је година његова писања.

У запису, између осталог, стоји и ово: „Зачеше се и свврхнше се. сь вжнєю помощю вь дни краа'к Оу'роша и при каланици Симонид'к. и при казницѣ Драгослав'к и казничѣ кирмелеа'к. шелѣюшоу' казничоу' соушницею. и еги се краа'к раз'мри з' ркки (т. грккы). Ђк л'к. \overline{SW} и \overline{H} . сотно иендикто. ле. а дро'угон' не оузнахь кое вѣ л'к...“

Јагић, издавалац, прочита горње бројеве као 6800. \overline{SW} заиста значи 6800, али после тога још долази и \overline{H} . сотно. Ово су његове речи, којима то објашњава: „Sva је prilika, да се samom piscu taj znak не svidje доста razgovietan. за то pripisa још iznovice и \overline{H} . сотно т.ј. осмк-сотно. Не mislim да би се тмало читати 6808. јер би tada риеч сотно остала suvisna; izisla би osim toga година 1300., које godine једва се istom Milutin вјенчао Simonidom...“ Али онда по ком рачуну изиде Јагићу година 1308., кад би по правилном рачунању требало да буде $6800 - 5508 = 1292$? А да то није случајна или штампарска погрешка, види се отуда, што је и у натпису чланка стављена та година и што се иначе у тексту чешће баш 1308. год. помиње.

Покојни Свет Вуловић у *Годишњици IV*,¹ сматра 1308. год. као обичну грешку, а држи да је једино могућна или 1292. или 1302. год. У својим пак школским предавањима од 1897. год. узимље само 1292. год. И он је читао \overline{SW} и \overline{H} . сотно као 6800, па је одузимањем броја 5508. добио 1292. годину. Тај је споменик и раније помињао увек уз остале споменике 13. века.

Ако је Јагићев рачун случајно погрешен, мишљење пок. Вуловића поткрепљивано је и неким разлозима, зато ћу од њега почети.

У запису стоје и ове речи: „обладаюшоу казничоу соушницею. и еги се краа'к раз'мри з' ркки.“ Ова последња реченица може се двојако тумачити. Или означава време писања споменика, или доба у које је Драгослав обладао Сушицом. Ако означава оно прво, онда се то никако не може сложити с 1292. год., јер је мир с Грдима прекинут тек 1296. год. О год. 1308. није потребно ни говорити, она је изишла из погрешног рачуна, а, у осталом, ни тада није било ратовања с Грдима. Чудно ми је пак, како да Вуловић превиди оно „и при каланици Симонид'к“. То нам је довољно, да постанак споменика не помичемо даље од 1297. год., јер је познато да је Милутин те године, притеснивши Андроника II, утврдио мир и узео Симониду. Јагић се, као што поменусмо, дотиче имена Симонидина, али напомиње, да Радин 1300. год. мучно да би могао знати за Симониду. Зашто?... — Главни је овде, да споменик, по моме мишљењу, није писан пре 1296. године, нити у оно доба, које му одређују Јагић и Вуловић.

У запису су, заиста, нејасно забележене године. Онај додатак и \overline{H} . сотно могао је доћи, по Јагићу, да као потврди што је бројем пре тога

¹ „Белешке и белешнице“ стр. 296.

речено, али је се тим могло и друго што рећи, само, како Радин није био много учен човек, направио је забуну. Ако реч *согно* изоставимо, или је ставимо пред и .н. и прво и не сматрано за бројни знак, онда би се прочитало 6808., и онда би година писања *Радинова јеванђеља* била 1300. Сам Јагић признаје, истина не изрично, да се може пасти на ту мисао, али ипак вели: *Ne mislim, da bi se imalo čitati 6808., jer bi tada rieč согно ostala suvisna; izisla bi osim toga godina 1300., koje godine jedva se istom Milutin venčao Simonidom, a ne bi se o njoj (godini) moglo reći:» «јегн, т.ј. јегда, се краљ раз'мирн з' рккы, čit. грккы.» «А зашто баш да се не узме 1300. година? Поменуто је, кад је Милутин затражио Симониду, и онда нема никакве бојазни, да Радин „многогр'кшини Радиннѣ“ у Сушици не зна 1300. год. која је краљица.*

И оно неслагање „јегн се краљ раз'мирн з' рккы“ с 1300. год. заслужује неколико речи. Судаћи по горњем наводу, Јагић мисли, да та реченица има везе с годином писања, т.ј. ако би се примила 1300. година, онда се о њој не би могло рећи: „јегн се краљ раз'мирн з' рккы“. А онда, кад већ споменик није писан пре 1297., које је године могао постати, ако је писање његово било истовремено с ратовањем против Грка? На срећу, Милутин после венчања са Симонидом 1299. год. па све до своје смрти живео је с Грцима у миру и пријатељству, и онда, ваљда, може се примити, да се горње речи не односе на време писања *Радинова јеванђеља*. Оне су дошле, да помену, у које доба почиње управљање казнаца Драгослава Сушицом, треба, дакле, читати: (ове књиге) „почеше се и свршише с божјом помоћу у дане краља Уроша и краљице Симониде, за казнаца Драгослава и казначиде кира Јелене, који је постао казнацем у Сушици, кад се краљ заратио с Грцима.“ По онако забележеним годинама и по осталома у запису, мора се узети 1300. год. за годину писања овога јеванђеља; том мишљењу не противи се готово ништа, докле и једно и друго раније мишљење не може никако остати.

Радин пак са своје стране додаје „не оузнахъ које кї л'кто“, а такав је и у бележењу индикта. Већа му је брига била, да на крају забележи, спомена ради, Рада ма'стора, који му је направио „чтвиције“, и понадију, која му је промену опирала, него да много размишља о тачном бележењу године и индикта. Није сиромаш, ни слутио, да ће се овечити.

*

Ст. М. Љубиша и Хиљада и једна ноћ.

Од наших приповедача претпоследњег кола Ст. Љубиша се највише приближио народном начину причања и често одступа само у томе, што време, место и личност пису код њега општи и неодређени, као у народним причама. У подражавању народном духу *Причања Вука Дојчевића* успела су највише. Лако је опазити, да код Љубише није из народа позајмљен само облик причања, ту су и друга битна обележја приповедачких дела народска, а врло често налазе се и у целини народни изрази, пословице, загонетке, узречице и други књижевни облици, који одају поглед и схватање простога народа. На послетку има и народних мотива, готових народних прича и интересантнијих предања, која је Љубиша развијао по своме начину, по својим гледиштима.

У Дојчевићевим причама наводи се и једна с натписом *Чини добро, не кај се*. Нека которска госпођа запала у голему невољу: примила је повећу своту новаца од три Пуљанина, да им у својој кући чува рибу, дошла

потом двојица с поузданим доказима, да је трећи умро, те им она изла све што је чувала; не лези, враже, дође из небуха и трећи, тај „умрли,“ тражи свој део, а кад му га не могаде дати, тужи је суду и овај досуди, да јој кућа остане „у залогу,“ докле не исплати дуговање. У тој мудри научи је Вук, да пред судом потврди (тако и јест), како је по уговору дужна повратити робу, *кад сва тројица то од ње затраже*. Она тако и учини, те суд упути овога придошљачу, да скупи другове, па тек онда да им се заклада устуни. Ослобођена Которанка врати саветодавцу услугу обичним начином — незахвалношћу, али се он ипак теши оном народном: „чини добро, не кај се.“

И ако је ово причање тако удешено, као да је у њему изнесен какав локалан приморски догађај, ипак је ово врло стара прича. Није немогуће да се овакав мотив налази и у нашим народним причама, одакле га је могао Љубиша узети, али ако га има ту, ипак није оригиналан, већ из далеке туђине.

У зборнику *Хиљада и једна ноћ*¹ (ноћ 605—606.) налази се давнашњи извор Дојчевићева причања под насловом *Украден завежљај*. Садржина арапске приче оваква је. Имала четири човека хиљаду динара, вежу их у један завежљај, па се крену, да купују робу. Уз пут наиђу на једну лешу градину, оставе завежљај код чуварке, па уђу у градину, где су се до миле воље забављали. Одједном ће један рећи: „имам миришљаве масти; хајде да се на овоме шедрвану измијемо и намажемо косе.“ „Немамо чешља“, рече други, а трећи: „да питамо градинарку, можда ће она имати.“ Оде један к њој, па рече: „дај ми завежљај!“ Она му га не хтеде дати, докле не дођу сва четворица, или бар не нареду, да му га врати. Он повиче онда друговима, који су били подље, да му градинарка не да, а они, мислећи да чешљ тражи, привичу јој, нека му га да,² те тако овај добије завежљај новаца. Чим, пак, дође до њих, ухвати пут, а она тројица, кад дознају све, ухвате чуварку и одведу пред судију, који је тек на велико јемство пусти, да прикупи новац и измири дуг.

Сиротица није знала, шта ће од чуда, али је у том један дечко од пет година упита, шта јој је. Она му се, најзад, изјада. Дечко јој најпре затражи једну дихрему за савет, па је научи: „врати се кадији и реци му:“ *„ја сам се с њима погодила, да им завежљај вратим, кад ми дођу сва четворица.“* Учини она тако, а кадија позове ортаке и упита их, је ли одиста било тако уговорено. Они признадоше, да је тако, и кадија пресуди, да доведу и оног четвртог, па ће добити свој новац. Тако се чуварка ослободи беде и оде кући без икакве штете.

*

Сличност је, као што се види, веома велика. Ипак, не би се могло лако потврдити — нити о томе имам намере — да је позајмица непосредна, по свој прилици је и до наших народних прича дошао овај мотив, и тек је одале могао Ст. Љубиши да послужи као подесна грађа. Занимљиво је још и то, да није ово *једина* причања Љубишина која има сличности са причама из *Хиљаде и једне ноћи*.

Београд

Јер. Ж.

¹ Tausend und eine Nacht. Aus dem Arabischen übertragen von Max Henning. Leipzig. Verlag von Philipp Reclam.

² Овака мајсторија примењена је и у многобројним варијантима наше народне приче *Пон и слуга*.

Школски вртови у Дрезди — Мора се признати, да се данас тражи од учитеља основних школа да познаје многе разноврсне ствари и да живот данас ставља школи све нове и нове задатке. Пређашњи задатак школе, да даје искључиво умно образовање, сматра се данас као једностран, пређашњи једини извор знања — књига сматра се за недовољно. Школа данас има сасвим другојачи изглед: цвеће, слике, украси место пређашњих голих једнобојних зидова. Ученици се изводе из школе на игралишта, у школске вртове, у екскурзије. С друге, опет, стране школа не отвара своја врата ученицима за време предавања и не само ради тога, да деца седну у школске клупе: она је за ученике постала клубом, местом веселих састанака, склоништем оних, који су остали без надзора.

Вртови су постали неопходном и нераздвојном стварју од школе. Они немају значај само као места за украс, одмор и веселе игре; задатак је данашњих школских вртова много шири: они служе као помоћно средство за изучавање ботанике и зоологије, а сем тога дају материјала за очигледну наставу и за цртање. Школски вртови и намењени су за то, да снабдевају школу биљкама, које су потребне за предавање на часу, зато у Немачкој ботаничке баште поклањају школским вртovima разне екземпларе биљака. Школски вртови дају могућности деци, да прате развиће биљака; нарочито је важно то, што дете у школском врту види не пресовану, осушену биљку, већ свежу, живу, у земљи, и то не само за време цветања, него прати развитак биљке преко целе године а по некада и више година; посматра је неоздвојену од осталих представника биљног царства, већ у заједници и даје му се прилика, да живот једне биљке сравњује са животом друге. Најважнији значај школских вртова састоји се у томе, „што школски вртови пружају могућности учитељу, да полако, спокојно и разумно руководи својим ученицима у тешкој вештини мучног проматрања,“ вели се у једном прегледу школских вртова у децембарској свесци од прошле године часописа „*Pädagogische Reform.*“ Из тога прегледа види се, да је почетком 1904. год. било у Дрезди 58 народних школа; неке су са пет, друге са шест а треће опет са осам разреда. Први школски врт био је у Дрезди подигнут 1888. год., пак је потом други никао 1889., трећи 1891., а од 1892. год. почели су се тако нагло подизати вртови, да сада има свега 15 школа без врта. Сви су они подигнути у непосредној близини школе; неки чак окружавају школу са свих страна. Величина вртова различна је, почев од 100. кв. метара (оваквих има 11) па до 1318. кв. метара (поред једне школе са 22 одељења) и до 1500. кв. м. (поред школе са 31 одељењем). Укупна површина свих дрезданских вртова износи 10.958. кв. м. Трошкови око издржавања ових вртова врло су различити. Три од њих нису имали никаквих расхода, а већина је (11) прошла са 60—100 марака годишње, али су два имали велике расходе, 900 и 1200 марака. Управу над вртом има у својим рукама један од учитеља, коме се зато смањи број часова — највише три, а они, што управљају већим вртovima (1500. кв. м.), имају и новчану награду од 150 марака годишње. У 29 школских вртова допуштено је деци да добровољно учествују у обрађивању истих. У већини вртова распоређено је биље по одређеним природним групама; у 19 вртова постоји и нарочити одељак за лековите биљке, а у 31 врсту и одељак за отровне биљке. У неким постоје чак и биљке које имају особитог значаја за објашњење нарочитих биолошких појава. Поред биљака у неким се вртovima негују и разне животиње. Најзад је 17 од тих вртова удешено тако, да представљају геолошки састав самога места.

С руског **Ј. К.**

ЈАВНЕ ЗАХВАЛНОСТИ

Г. *Будимир Илић*, трговац из Краљева, положио је месном одбору краљевске основне школе шездесет (60) динара и тиме уписао свога поч. оца Милована Илића, бившег тежака из Богutowца за члана утемељача „Фонда Сиротних Вака“ краљевске основне школе.

Јеромонах манастира Боговађе г. *Лукијан Бирчанин*, поклатио је књижици чокешипске основне школе ова дела: Књига здравља, од д-ра М. Живковића и Живот и дела знаменитих Срба.

Г. *Михаило Николић*, 5 децембра прошле године, поклатио је (10) десет динара у новцу Фонду зајечарских основних школа за потпомагање сиромашних ђака оделом.

Г. *Димитрије Антић*, лекар среза жичког, изводео је послати управи краљевске основне школе шездесет динара (60) и тиме се уписао за утемељача у Фонд Сиротних Вака, краљевске основне школе.

О Божићу прошле године поклатили су сиромашним ђацима основне школе у варошици Младеновцу:

Г. *Тома Димитријевић* трговац, одео је топлом зимском одећом два сиромашна ђака. Г.г. *Среген Петровић*, председник ове општине и *Шандор Тирић*, опанчар оvd. послали су по пет пари опанака са кајшима и све је раздато.

Г. *Благоје Карић*, пензионер из Враће, предао је Фонду Сиромашних Ученика-ца враћских основних школа на име учитељског улога педесет (50) динара, и уписао је своју умру супругу пок. Миленију за утемељача овога фонда.

Г. *Велимир Карић*, апотекар враћски и посланик народне скушштине предао је истом фонду на име добротворног улога стотину (100) динара, и уписао је своју умру сестру пок. Одгу за добротвора овога фонда.

Г. *Стеван Јевтић*, златар из Београда, и ове је године о свом креном имену Св. Јовану оденуо топлом одећом три сиромашна ученика оvd. школе.

Управе школске и овим путем изјављују своју топлу захвалност дародавцима.

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 динара, за друге земље 15 динара (франака). — Прегилата се шаље Управи Државне Штампарије Краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу уредништву (Министарство просвете и црквених послова у Београду). Они се, на захтев писача, враћају.

Одговорни уредник **ВЛАД. Т. СПАСОЈЕВИЋ**
Краљице Наталије уд. бр. 82.

ШТАМПА
ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА